

WAGENINGENUR

For quality of life

wetenschapswinkel

Een Nieuwe Koekelt

Kloppend groen hart van Ede

Jeroen Kruit

Henk van Blitterswijk

Met medewerking van

Jordy Stokhof de Jong

Jac Duyf

Gijs Rijnbeek

Jorrit Zwart

November 2009

Rapport 258

Een Nieuwe Koekelt

Kloppend groen hart van Ede

Ir. J. Kruit

Ir. H. van Blitterswijk

(Alterra Wageningen UR)

Met medewerking van

Jordy Stokhof de Jong

Jac Duyf

Gijs Rijnbeek

Jorrit Zwart

(Hogeschool Van Hall Larenstein)

Colofon

TITEL

Een Nieuwe Koekelt. Kloppend groen hart van Ede

REFERAAT/EXECUTIVE SUMMARY

De tuinders van VAT-Ede wilden een verkenning uitvoeren naar de mogelijkheden om het bestaande volkstuincomplex De Koekelt om te vormen tot een multifunctioneel tuinenpark. In deze verkenning zijn de wensen en ideeën van de tuinders geïnventariseerd en hebben de tuinders samen met de onderzoekers, gevoed door studentenonderzoek, een inspirerende visie op de mogelijkheden voor het gebied geschetst. Een multifunctioneel tuinenpark zou wel eens de groene motor kunnen zijn voor de herstructurering van het hele Peppelensteeggebied.

The gardeners of the VAT-Ede organization wanted to explore the possibilities to transform the existing allotment complex The Koekelt into a multifunctional allotment complex. In this exploration there has been made an inventory of the gardeners wishes and ideas. The gardeners have created their own vision on a possible future for the area, supported by the researchers and student work. Together they conclude that a multifunctional allotment complex could be the green engine for restructuring the entire Peppelensteeg area.

TREFWOORDEN/KEYWORDS

Allotment complex, volkstuincomplex, multifunctional, multifunctioneel, ecology, ecologie, recreation, recreatie, multicultural, multicultureel.

OPDRACHTGEVER

VAT-Ede

PROJECTUITVOERING

Alterra Wageningen UR
Hoge School van Hall Larenstein

FINANCIËLE ONDERSTEUNING

Wetenschapswinkel Wageningen UR

FOTO VERANTWOORDING

De foto's, kaartjes en figuren zijn vervaardigd door de auteurs of de meewerkende studenten, tenzij anders aangegeven.

LAY-OUT EN OMSLAGONTWERP

Hildebrand DTP, Wageningen

DRUK

Grafisch Service Centrum, Wageningen

BRONVERMELDING

Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit worden aangemoedigd, mits voorzien van deugdelijke bronvermelding

ISBN

978-90-8585-189-9

Het keurmerk voor verantwoord
bosbeheer

SCS-COC-00652-IL

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Een Nieuwe Koekelt

Kloppend groen hart van Ede

Rapportnummer 258

J. Kruit, H. van Blitterswijk, Wageningen, november 2009

Vereniging van Amateursuinders Ede (VAT-Ede)

Voorzitter:

Mevr. A. de Leeuw-Verheij

Op den berg 84

6711 EK Ede

(0318) 61 02 40

vat-ede@xs4all.nl

www.vat-ede.nl

De vereniging VAT-Ede wil het amateursuindieren bevorderen door volkstuincomplexen te realiseren en te beheren. VAT-Ede beheert 7 tuincomplexen in Ede (circa 9 ha), waar 330 suinders hun hobby beoefenen, waaronder complex De Koekelt. Verder organiseert de vereniging cursussen, excursies, tentoonstellingen en regelt zij inkoop van o.a. mest en compost voor haar leden. De vereniging behartigt de belangen van de suinders naar de overheden toe en werkt hierin zo nodig samen met gelijkgerichte verenigingen, ook in andere gemeenten. VAT-Ede is lid van het AVVN, de landelijke organisatie voor hobbytuinders. VAT-Ede geeft ook een eigen verenigingsblad uit: de Kruiwagen.

Alterra Centrum Landschap

Postbus 47

6700 AA Wageningen

(0317) 48 61 92

Fax (0317) 41 90 00

info.alterra@wur.nl

www.alterra.wur.nl

Alterra maakt deel uit van Wageningen Universiteit en Researchcentrum (Wageningen UR). Alterra is hét kennisinstituut voor de groene ruimte. Alterra biedt een combinatie van toegepast en wetenschappelijk onderzoek in een veelheid van expertisevelden op het gebied van de groene ruimte en het gebruik ervan. Enkele aspecten van Alterra-onderzoek: flora en fauna, bodem, water, milieu, geo-informatie, remote sensing, landschap, landinrichting, mens en maatschappij.

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Postbus 9101

6700 HB Wageningen

(0317) 48 39 08

wetenschapswinkel@wur.nl

www.wetenschapswinkel.wur.nl

Maatschappelijke organisaties zoals verenigingen en belangengroepen, die niet over voldoende financiële middelen beschikken, kunnen met onderzoeksvragen terecht bij de Wetenschapswinkel Wageningen UR. Deze biedt ondersteuning bij de realisatie van onderzoeksprojecten. Aanvragen moeten aansluiten bij de werkgebieden van Wageningen UR: duurzame landbouw, voeding en gezondheid, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen.

Inhoud

Woord vooraf	7
Woord vooraf door de auteurs	8
Samenvatting	9
Summary	11
1 Inleiding	13
2 Probleemstelling & onderzoeksaanpak	17
2.1 Aanleiding	17
2.2 Probleemstelling & onderzoeksvragen	17
2.3 Werkwijze	18
2.3.1 Inleiding	18
2.3.2 Aanpak	18
2.3.3 Definities	20
3 De Koekelt en haar gebruikers in het Peppelensteeggebied	23
3.1 Het Peppelensteeggebied	23
3.2 Volkstuincomplex De Koekelt	24
3.2.1 Beschrijving van het complex	24
3.2.2 Gebruikers van De Koekelt	27
4 Het belang van de volkstuinten	29
4.1 Volkstuinten in Nederland	29
4.2 Het belang van volkstuinten voor de tuinders	29
4.3 Maatschappelijke waarde volkstuinten	30
4.4 Volkstuinten in het beleid	33
5 Ontwerp voor een Nieuwe Koekelt	35
5.1 Inleiding	35
5.2 Basisprincipes	35
5.3 Uitgangspunten	36
5.3.1 Duurzaam tuinenpark met functie voor de omgeving	36
5.3.2 Praktische inrichtingswensen	37
5.3.3 Ruimtebehoefte	39
5.3.4 Samengevat	40
5.4 Ontwerpvisie	42
5.4.1 Wensen van de tuinders vertaald, een terugblik op een bewogen jaar	42
5.4.2 Studentenontwerpen, een inspiratiebron	46
5.4.3 Implicaties wensen	50
5.4.4 Visie van de tuinders	53
5.4.5 Conclusie	54
6 Conclusies en aanbevelingen	55
6.1 Inleiding	55
6.2 Bevindingen	55
6.3 Conclusies	57
6.4 Aanbevelingen	59
Bronnen	65
Bijlage	
1 Samenstelling begeleidingscommissie	67
2 Studenten en docenten	68

Woord vooraf

Dit onderzoeksrapport gaat over een andere manier van kijken naar een volkstuintencomplex. Een volkstuintencomplex kan veel meer zijn dan een stuk grond waar een aantal tuinders voor hun ontspanning tuiniert. De laatste jaren zijn multifunctionele tuinenparken met veel aandacht voor (recreatief) medegebruik in opkomst. Belangrijk is de breed gedragen constatering dat een groene omgeving goed is voor de gezondheid en het welbevinden van de mens. Voor een open multifunctioneel tuinenpark bestaat geen blauwdruk. Hoe zo'n park er precies uitziet, is helemaal afhankelijk van de omgeving en van de wensen van de gebruikers.

Het volkstuintencomplex De Koekelt biedt door haar ligging en grootte ongekende mogelijkheden om een multifunctioneel tuinenpark te realiseren. Het volkstuintenterrein kan door herstructurering veranderen in een groene zone waar ecologie en milieu de ruimte krijgen, waar meerdere vormen van recreatie mogelijk zijn en waar meer aansluiting ontstaat met de omgeving. We denken hierbij aan het Veldhuizerbos en aan de wijk Veldhuizen. Natuur- en milieueducatie en integratie van mensen uit verschillende culturen kunnen een grotere plaats krijgen. Voedsel verbouwen en bereiden is bij uitstek een gebied waar mensen van verschillende leeftijden en culturen elkaar op een positieve manier kunnen ontmoeten. Door maatschappelijke stages en door ruimte te bieden aan mensen met een beperking (VAT-Ede is één van de verenigingen waar mensen met een beperking via de stichting MEE terecht kunnen voor recreatiemogelijkheden) kan de band met de samenleving versterkt worden. Van de rijke oogst aan groenten, fruit en bloemen geniet niet alleen de tuinder, maar ook familie, vrienden en buren én via de voedselbank ook nog vele andere Edenaren. Op deze manier biedt een volkstuintencomplex (recreatie)mogelijkheden aan een zeer grote groep mensen,

In 2010 dingt de gemeente Ede mee naar de titel "groenste stad van Nederland". Het toont aan dat ze hart heeft voor groen in allerlei vormen in haar gemeente. De herinrichting van de Koekelt biedt een uitgelezen kans om die "groene stad" nog meer gezicht te geven.

In dit rapport worden de mogelijkheden voor de Koekelt geschetst om uit te groeien tot een multifunctioneel tuinenpark met recreatief medegebruik. Studenten en onderzoekers van Van Hall Larenstein in Velp en van Wageningen UR hebben samen met de tuinders hard gewerkt aan het ontwikkelen van een aansprekende visie op de toekomst. Zij hebben tegelijk geprobeerd om hier een concrete invulling aan te geven - als voorbeeld van een van de mogelijkheden - in de hoop daarmee gebruikers en bestuurders te inspireren en uit te dagen.

Ik spreek de wens uit dat de tuinders van het complex De Koekelt, de VAT-Ede en de gemeente samen durven te kijken naar de mogelijkheden die dit terrein in Ede biedt. Ik hoop dat zij - geïnspireerd door dit onderzoek - samen weten te zoeken naar een vernieuwende en creatieve inrichting van deze plek, die recht doet aan de wensen en de behoeften die leven bij de verschillende partijen.

Dat De Koekelt een groen kloppend hart moge worden in de wijk Veldhuizen!

Annemarie de Leeuw
(voorzitter VAT-Ede)

Woord vooraf door de auteurs

Wetenschapswinkels bieden maatschappelijke organisaties met een maatschappelijk relevante vraag de mogelijkheid om onderzoek te laten uitvoeren. Het doen van onderzoek voor een maatschappelijke organisatie is een voorrecht, niet alleen door de grote gedrevenheid van betrokkenen, maar ook doordat je als onderzoeker weet dat de resultaten van het onderzoek een rol zullen spelen in de besluitvorming.

In Wetenschapswinkelprojecten bij Wageningen UR wordt bewust aangestuurd op veel inzet van de aanvragers en de inzet van studenten. Een sterke betrokkenheid van de aanvrager is van belang om het onderzoek zo goed mogelijk aan te laten sluiten op de vraag. Praktijk gerelateerd onderzoek is voor studenten van belang om in de praktijk hun theoretische kennis te toetsen en testen. Er is veel werk verzet door de onderzoekers en de tuinders. De aan dit Wetenschapswinkel gekoppelde afstudeeropdracht van studenten van 'van Hall Larenstein' WUR heeft voor veel inspiratie gezorgd. Wij hopen dat het resultaat van deze mooie samenwerking de tuinders van De Koekelt zelf, maar ook andere tuincomplexen in Nederland zal inspireren.

We bedanken alle tuinders voor hun inspirerende bijdragen en grote betrokkenheid. De leden van de begeleidingscommissie bedanken we voor hun stimulerende en kritische begeleiding van het onderzoek, en voor hun kritische en opbouwende reacties op conceptversies van deze rapportage: Ans Hobbelink, Derk-Jan Stobbelaar, Francis Flohr, Hans Verwaal, Piet Geerse, Leo Langeveld, Geerdien Krijnen en Gerard Straver.

Daarnaast danken we de studenten Larenstein: Jordy Stokhof de Jong, Jac Duyf, Gijs Rijnbeek en Jorrit Zwart en hun docenten Ben ter Mull en Johan Vlug voor hun prettige samenwerking. We zijn ze erkentelijk voor hun inventarisatie en analyse van de omgeving van De Koekelt en voor hun bijdragen aan een bredere blik op de mogelijkheden het tuinencomplex om te vormen naar een tuinenpark.

We hopen dat deze rapportage er toe bijdraagt dat de volkstuinten een volwaardige plek innemen in de planning van stedelijke ontwikkelingen. Dat zijn ze ten volle waard. Wij wensen de Vereniging van Amateurtuinders Ede veel succes bij het realiseren van haar plannen!

Wageningen, Juni 2009
Jeroen Kruit
Henk van Blitterswijk

Samenvatting

In de loop van de jaren negentig van de vorige eeuw nam geleidelijk de belangstelling af voor het tuinieren op een volkstuin. Er brak een onzekere periode aan voor De Koekelt, één van de tuincomplexen behorend bij VAT-Ede. Besluiten over verkleining van het complex en het afsluiten van een langlopend contract, zette de gemeente in de ijskast. De laatste jaren is de belangstelling voor volkstuinten echter weer toegenomen. Nu is de gemeente Ede wel bereid een langere contractduur aan te bieden, echter onder voorwaarde van een verkleining en een verplaatsing van het complex ten faveure van twee nieuwe voetbalvelden.

Intussen bouwde De Koekelt succesvol aan de samenwerking met andere partijen op haar terrein. Mede hierdoor heeft VAT-Ede besloten de voorgestelde verplaatsing aan te grijpen voor een verkenning van de mogelijkheden om te veranderen van een gesloten volkstuincomplex naar een open multifunctioneel tuinenpark. VAT-Ede beschikt over veel deskundigheid op het gebied van tuinieren en bodem. Voor deze verkenning heeft men echter de hulp ingeroepen van de Wetenschapswinkel van Wageningen UR. Dit rapport van Alterra WUR laat het resultaat en de stand van zaken zien van deze verkenning.

Volkstuinen genieten in Nederland een toenemende belangstelling, laten een gestage verandering in hun bevolkingssamenstelling zien en openen zich door onder meer de toenemende stedelijke druk. Volkstuinen worden geassocieerd met gezond leven en gemeenschapszin. Ze vormen bij uitstek een ontmoetingsplek tussen verschillende culturen. Volkstuinen genieten ook in het Nederlandse beleid (Nota Ruimte, 2006) een toenemende aandacht¹. Nederland kent echter in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland en Engeland geen specifieke volkstuinenwet.

De Koekelt maakt als volkstuincomplex deel uit van het Peppelensteeggebied, een sterk versnipperd door de stad omsloten groengebied. De gemeente zelf benadrukt dat dit gebied een functionele drager mist voor een integrale ontwikkeling.

Het in een parkomgeving gelegen volkstuincomplex De Koekelt kent al een zeker multifunctioneel karakter. Diverse partijen maken medegebruik van het terrein. Al dan niet samen met de tuinders organiseren deze partijen door het jaar heen diverse kleinschalige activiteiten. Het gesloten terrein verhindert echter medegebruik met een openbaar karakter van de ruimte.

Het inzetten op een multifunctioneel tuinenpark vergroot de kansen voor het creëren van leefgebied voor planten en dieren en het creëren van ecologische verbindingen. Eveneens belangrijk zijn de mogelijkheden om cultuurhistorische elementen te benadrukken en te versterken. Het inzetten op een multifunctioneel tuinenpark maakt het aanleggen van een aantrekkelijk uitloopegebied voor omliggende wijken mogelijk. Het biedt een versterking van de educatieve en sociale aspecten van het gebied voor de omwonenden. Een dergelijk park kan een meerwaarde krijgen als sociale ontmoetingsplek voor stedelingen en biedt daarmee een kader voor integratie van verschillende culturen in de stedelijke samenleving.

Dit onderzoek wijst uit dat voor de realisatie van een multifunctioneel tuinenpark over de huidige grenzen van het volkstuincomplex heen gekeken moet worden. De tuinders van VAT-Ede geven met deze rapportage aan zich te willen openstellen voor de omgeving door actief te bouwen aan een nieuw multifunctioneel tuinenpark: de Nieuwe Koekelt. De verwachte recreatieve druk op het gebied gezien de stedelijke ontwikkelingen in de nabije omgeving, de bestaande cultuurhistorische en ecologische kwaliteiten, en de sociaal-maatschappelijke waarde van een tuinenpark lijken voldoende zwaarwegende redenen voor de gemeente op te leveren om serieus in te gaan op de wensen en ideeën van de tuinders.

Aandachtspunten voor de gemeente liggen allereerst op bestemmingsplantechnisch gebied. Helderheid en (rechts)zekerheid over de bestemming is een voorwaarde. Specifiek gemeentelijk volkstuinenbeleid kan duidelijkheid scheppen over grenzen ten aanzien van wat wel en niet acceptabel is. Het ontwikkelen van dergelijk beleid biedt de gemeente de mogelijkheid adequate regelingen

---

1 Website Ministerie van VROM: <http://www.vrom.nl/pagina.html?id=34213&term=volkstuinten>

te treffen betreffende het bouwen van opstallen in en het beheren van tuinenparken. Daarnaast kan de gemeente Ede zich met een eigen volkstuintenbeleid op de 'kaart van Nederland' profileren.

Voor een verkenning van de mogelijkheden staan drie vragen centraal:

- Welke specifieke wensen hebben bewoners en andere partijen in de wijk Ede-Veldhuizen en welke samenwerkingsmogelijkheden biedt dat?
- Hoe zijn de allochtone tuinders van De Koekelt bij het proces te betrekken van ontwikkeling naar een multifunctioneel tuinenpark?
- Hoe kan de samenwerking met de gemeente Ede worden vormgegeven? Gespreksonderwerpen daarbij zijn ontwerp, medegebruik, uitvoering en beheer.

Het resultaat van dit project is een breed gesteunde en onderbouwde ontwerpvisie van een mogelijke toekomst voor tuinenpark De Koekelt. Deze ontwerpvisie en het achterliggende rapport zijn een handreiking van de tuinders van VAT Ede aan de gemeente Ede. Beide bieden openingen voor vergaande samenwerking en goede kansen om het Peppelensteeggebied als kloppend groen hart van Ede op de kaart van Ede te zetten. De visie en de rapportage verwoorden de wensen en idealen van de tuinders. Zowel de tuinders, VAT-Ede, als de gemeente, hebben met dit resultaat bouwstenen in handen om hier actief verder vorm aan te geven.

Summary

In the nineties of the twentieth century the use of allotments declined. As a consequence, local government in the community of Ede hesitated to ensure long-term rent of the allotment complex the Koekelt. Ten years later the situation has changed and the local government now proposes a long term rent, but under the condition that two soccer fields are realised within the boundaries of the allotment complex.

In the past fifteen years the Koekelt initiated and extended a successful cooperation with different public organisations. This valuable experience urged VAT-Ede, administrator for all allotment complexes in Ede, to use the current discussion to explore the possibilities for an open and multifunctional allotment complex in a park setting. For this exploration VAT-Ede asked support from the Science Shop of Wageningen University and Research Centre (WUR). This report is a reflection of this exploration.

Allotments are increasingly associated with a healthy lifestyle and a strong sense of social community. They form a meeting place within the multicultural society. In its most recent environmental policy the national government emphasises the benefits and relevance of these gardens². Still the Netherlands, in contrary of Germany and the UK, doesn't have specific laws for allotments.

The local government of Ede acknowledges that the Peppelensteeg-area lacks a functional structure. It is in a way a typical city edge area. The Koekelt, as one of the user groups of the Peppelensteeg-area, itself has in fact already gone multifunctional. Although different cooperating individuals and organizations use the designated area the terrain itself is only accessible for its members.

The concept of a multifunctional allotment complex in a park setting offers great opportunities for ecology, conservation of historical physical structures, education, city recreation and social integration of minority groups in the multicultural society.

This exploration shows that to be successful it is essential to widen the search area for integrating functions beyond the present allotment complex boundaries. With this report the VAT-Ede gardeners declare to be willing to contribute actively to a new multifunctional allotment complex in a park setting: The New Koekelt, a green hart for Ede. The expected city expansion, the present ecological, cultural and social values in the area are of sufficient importance to the local government of Ede to take this offer seriously.

Developing a specified policy for allotments should be an important point of interest for the local government of Ede. It can offer clarity in terms off legal security for the status of the area. Specific policy concerning allotments can also help the local government to define what kind of development is to be approved of or not. Because specific policy is still very rare in the Netherlands local government of Ede can differentiate itself, and become a leading party.

For further exploration of the possibilities three questions will need to be answered:

- What specific desires do residents of Veldhuizen have and what possibilities for cooperation can be identified?
- How to stimulate the involvement of users from Dutch and non-Dutch origine.
- How can cooperation with the local government of Ede be shaped. Elements for discussion are: design, use, execution and management.

The result of this investigation is a broadly supported vision concerning the future of the Koekelt. Both this vision and the supporting report provide a helping hand from the gardeners of VAT-Ede to the local government of Ede. Both offer a perspective for cooperation between gardeners and local government to turn the Peppelensteeggebied into a green engine for the municipality of Ede.

---

2 Website Ministry of VROM: <http://www.vrom.nl/pagina.html?id=34213&term=volkstuinten>

1 Inleiding

De Vereniging van Amateurs tuinders Ede (VAT-Ede) heeft als doel het bevorderen van het amateur-tuinieren. De vereniging beheert zeven tuinencomplexen in de Gemeente Ede, waarvan zes in Ede en één in Bennekom), met een gezamenlijke oppervlakte van 9 hectare. VAT-Ede heeft ongeveer 330 hobbytuinders als leden, die tuinen huren van 50 tot 300 m². De vereniging heeft één bestuur en elk tuinencomplex een eigen complexbestuur. De regels en afspraken zijn vastgelegd in het Algemeen Verenigings reglement (AVR; dit is een samenbundeling van Statuten en Huishoudelijk reglement) en Tuinreglement. Alle informatie is te vinden op www.vat-ed.nl. De vereniging is lid van het AVVN, landelijke organisaties voor hobbytuinders.

Figuur 1 Ligging van de tuinencomplexen van VAT-Ede

Een van de tuinencomplexen van VAT-Ede is "De Koekelt". Het complex is gelegen aan de spoorlijn van Ede naar Utrecht, aan de westzijde van Ede (zie figuur 1). Dit complex van circa 5 hectare is ruim 26 jaar in gebruik en hier tuinieren 130 tuinders van naar origine 14 verschillende nationaliteiten. Op De Koekelt is een grote verscheidenheid aan tuinen te vinden; van pure productietuin tot bloementuin, van strak gecultiveerde tuin tot 'wilde' tuin. Een deel van het complex is niet in gebruik en is begroeid met voornamelijk gras.

Ongeveer twaalf jaar geleden deed VAT-Ede een verzoek aan de gemeente om het tuinencomplex, toen nog Inschoterweg geheten, te mogen verkleinen. De belangstelling voor volkstuinten was in de jaren negentig afgenomen. De toenmalige wethouder verzocht deze verkleining nog uit te

stellen tot er meer zekerheid was over de toekomstige inrichting van het gebied. Er was ruimte voor sportvelden nodig op de plaats waar de volkstuinten nu liggen. Hij stelde de volkstuinten grond in het vooruitzicht aan de Dwarsweg. De amateurtuinders waren uiteindelijk niet blij met deze "oplossing". Langzamerhand groeide het besef dat volkstuinten niet altijd hoefden te wijken voor allerlei andere plannen. Uiteindelijk zag ook de gemeente Ede het redelijke hiervan in.

In 2008 heeft de gemeente Ede toegezegd dat er toekomst is voor het tuinencomplex op de huidige locatie. De gemeente wil de vereniging een nieuw complex aanbieden voor een periode van tien jaar voor een terrein van circa 2.7 hectare op dezelfde plek.

De gemeente stelt daarbij wel de voorwaarde dat de tuinders akkoord gaan met inkrimping en gedeeltelijke verplaatsing van de tuinen. De tuinders hebben hierop geantwoord dat ze daartoe in principe bereid zijn mits de gemeente de kosten van verplaatsing voor haar rekening neemt en de circa 2.3 hectare die verdwijnt, op een andere plaats in de gemeente voor VAT-Ede wordt gecompenseerd. De tuinders willen tevens dat de inkrimping van het areaal uitmondt in een kwalitatief beter tuinencomplex. De tuinders van De Koekelt zien zeker perspectief voor volkstuinten in het algemeen en voor hun complex in het bijzonder. Landelijk gezien komt er meer belangstelling voor het gebruik van een volkstuint. In de afgelopen jaren hebben diverse aspirant-leden belangstelling getoond voor een volkstuint op De Koekelt. Vooral de onzekerheid over de toekomst van het complex schrikt hen nu af om daadwerkelijk een volkstuint te nemen. Opvallend is de toegenomen interesse van vooral vrouwen en jongeren.

In de afgelopen 5-10 jaren veranderden de ideeën en wensen van de gebruikers van De Koekelt. De vereniging heeft een enquête gehouden onder de tuinders van De Koekelt om deze wensen en behoeften in beeld te brengen. De nieuwe ideeën hebben onder andere geleid tot samenwerking met het IVN met nestkasten voor vogels, de plaatselijke bijvereniging met bijenstal en bijentuin op een terrein van 500 m² op het complex, en de Edese Montessorischool uit de Rietkampen met schooltuintjes op 300 m². Deze samenwerking verloopt succesvol en de vereniging wil de samenwerking uitbreiden naar andere organisaties zoals de Vlinderstichting. Het bestuur van De Koekelt wil het complex veranderen van een terrein met volkstuinten naar een multifunctioneel tuinenpark en ziet de verplaatsing als een goed moment om dit in te vullen. Tegelijkertijd kunnen dan zaken als de watervoorziening, verbetering van de bodemgesteldheid, aanleg van een vijver en de toegankelijkheid en/of medegebruik van het complex voor belangstellenden uit de omgeving worden besproken en aangepakt.

De volkstuintvereniging VAT-Ede beschikt over veel deskundigheid op het gebied van tuinieren en bodem. Er zijn echter ook diverse vragen die VAT-Ede niet zelf kan beantwoorden en waarvoor men de hulp heeft ingeroepen van de Wetenschapswinkel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Onderzoekers hebben in mei en juni 2008 gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van VAT-Ede en De Koekelt voor verduidelijking van de onderzoeksvragen, waarna een plan van aanpak voor het onderzoek werd geschreven. Het project is in oktober 2008 van start gegaan.

Oorsprong naam "De Koekelt"

Over de betekenis van 'De Koekelt' is geen informatie gevonden. De naam 'Koekelt' komt voor als naam van een voormalige boerderij in de huidige wijk Veldhuizen en als naam van een van de leengoederen in de zeventiende eeuw bij Ede. De boerderij werd in 1968 afgebroken in verband met de bouw van de nieuwe wijk Veldhuizen. Kernhem was een belangrijk leen, dat talrijke goederen bezat en zijn bezittingen door voortdurende koop uitbreidde. Vooral toen de heer van Wassenaer-Obdam het landgoed erfde (1651) werd het bezit aanmerkelijk vergroot. De Koekelt, de Horst, een deel van de Bettekamp, uitgestrekte veengronden, wei en hooigronden kwamen er nog bij.

Kader 1 Huis Kernhem afgebroken rond 1800, Bron: Geschiedenis van Ede

Figuur 2 Boerderij "De Koekelt" aan de Slunterweg in Ede, circa 1930.

Figuur 3 Impressie van het huis Kernhem, afgebroken rond 1800.

2 Probleemstelling & onderzoeksplan

2.1 Aanleiding

De door De Koekelt in de laatste jaren geïnitieerde samenwerking met diverse maatschappelijke organisaties is goed bevallen. Langzaam is het besef doorgedrongen dat de vereniging door deze succesvolle samenwerking steeds meer midden in de maatschappij is komen te staan. Dit smaakt zo naar meer dat De Koekelt heeft besloten de verplaatsing (zoals geschetst in de inleiding) aan te grijpen voor een verkenning van de mogelijkheden om door te groeien van een gesloten volkstuintuincomplex naar een open multifunctioneel tuinenpark. Deze wens is de aanleiding geweest voor het doen van een onderzoeksverzoek aan de Wetenschapswinkel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum.

2.2 Probleemstelling & onderzoeksvragen

De centrale *probleemstelling* voor VAT-Ede was:

- *Hoe kan de vereniging het volkstuintuincomplex omvormen van volkstuintuincomplex naar een multifunctioneel tuinenpark, dat mede een functie vervult voor de omgeving?*

In overleg met vertegenwoordigers van VAT-Ede en de tuinders hebben de onderzoekers naar manieren gezocht waarop de plaats van het tuinencomplex in de omgeving beter tot zijn recht kan komen. Belangrijk bij het ontwikkelen van de visie is dat het op de eerste plaats een complex moet zijn waar de tuinders zich in herkennen, waar ze zich thuis voelen en waar ze hun hobby met plezier kunnen beoefenen.

De volgende *onderzoeksvragen* zijn daarbij nadrukkelijk aan bod gekomen:

- *Welke wensen leven er onder de tuinders ten aanzien van de toekomst van De Koekelt?*
- *Wat verstaan de tuinders van De Koekelt onder een multifunctioneel tuinenpark, aan welke functie voor de omgeving denken ze?*
- *Hoeveel medegebruik kan het tuinenpark aan? Waar ligt de grens tussen een multifunctioneel tuinenpark als openbare ruimte en het meer private volkstuintuinbegeven?*
- *Hoe willen de tuinders van De Koekelt het beheer regelen en aan welke betrokkenheid vanuit de omgeving denken ze dan?*
- *Zijn er ambities om tegen vergoeding een groter gebied te beheren of omgekeerd om een deel van het tuinencomplex door anderen te laten beheren?*
- *Hoe willen de tuinders naar buiten communiceren, waar staan ze voor, wat willen ze uitstralen?*

In het onderzoek is naast een interactief proces met de huidige gebruikers aandacht geschonken aan mogelijke overige 'gebruikers' van het complex.

De volgende (deel)onderzoeksvragen waren daarvoor geformuleerd:

- *Welke wensen leven bij omwonenden van het tuinencomplex (bijv. door een enquête, uit te voeren door studenten)?*
- *Welke wensen leven er bij andere huidige én mogelijke toekomstige gebruikers van het tuinencomplex (bijvoorbeeld bijvereniging, IVN, Montessorischool, vlinderstichting)?*

De stuurgroep renovatie complex de "Koekelt", die zich in overleg met de tuinders over de aanstaande veranderingen heeft gebogen, heeft tevens een aantal praktische vragen geformuleerd. Deze vragen hebben vooral betrekking op de inrichting van het nieuwe complex en zijn gericht op advies over:

- *bodemverbetering over het gehele complex (inclusief grondverplaatsing);*
- *keuze van bomen en struiken voor de afscheiding rondom het complex;*
- *inrichting van een vlindertuin;*
- *inrichting van de tuin rondom de bijenstal;*
- *aanleg, inrichting en beplanting van een vijver;*
- *aanplant van fruitbomen;*
- *watervoorziening.*

2.3 Werkwijze

2.3.1 Inleiding

De opzet van het onderzoek richtte zich op het ontwikkelen van een visie op een nieuwe inrichting van het complex, met aandacht voor de organisatie en beheersaspecten, vanuit de wensen van de tuinders voor een open tuinenpark. Studenten van Van Hall Larenstein WUR, de tuinders zelf, de begeleidingscommissie en de onderzoekers hebben in een jaar tijd heel veel werk verzet. Veel aandacht ging uit naar inventarisatie, het opdoen van inspiratie en het ontwikkelen van een gezamenlijke visie op een nieuwe inrichting.

Al snel na de start van het onderzoek bleek het nodig om in te haken op de inspraakprocedures rondom de bestemmingsplanprocedure Peppelensteeggebied. Het ging hierbij om keuzes, gegevens en reacties die juist onderwerp waren van het lopende onderzoek. Frustratie van het doel van het onderzoek, namelijk het verkennen van de mogelijkheden voor een multifunctioneel tuinenpark, lag daardoor telkens op de loer.

2.3.2 Aanpak

De onderzoekers van Alterra hebben het onderzoek zo veel mogelijk samen met de tuinders van De Koekelt uitgevoerd en samen met hen de visie ontwikkeld, ondersteund door een begeleidingscommissie (bijlage 1).

Inventarisatie

Zowel ervaringen van andere tuinenparken in Nederland als de resultaten van eerder onderzoek zijn betrokken bij het beantwoorden van de vragen (onder andere: Van der Hoeven en Stobbelaar, 2006; Van Ginkel en El Filali, 2004, Dietz, Looise en Laeremans, 2008; Noorduijn en Wals, 2003). Door de onderzoekers werden gesprekken gevoerd met relevante personen en organisaties. Met een vertegenwoordiger van de overkoepelende landelijke organisatie van/voor volkstuintuinders AVVN werd besproken welke trends en ontwikkelingen in Nederland spelen rondom het thema volkstuintuinen. In een gesprek met de projectleider van de gemeente Ede werd meer inzicht verkregen in de mogelijkheden en randvoorwaarden. Een beleidsmedewerker van het ministerie van VROM was bereid om duidelijkheid te verschaffen over de status van volkstuintuinen in de ruimtelijke ordening (nieuwe W.R.O.³). Contact was er eveneens met Innovatienetwerk en H+N+S Landschapsarchitecten die zeer recent (febr. 2008) een quick scan naar volkstuintuinen als groene motor hadden uitgevoerd.

- De overige gebruikers van het huidige tuinencomplex (bijvereniging, IVN, Montessorischool) werden (telefonisch) bevraagd om te achterhalen welke wensen er leven bij de andere én mogelijk toekomstige gebruikers van het tuinenpark (Edese Bijhoudersvereniging, IVN, Montessorischool, Vlinderstichting).
- Organisaties die in het Peppelensteeggebied actief zijn werden telefonisch bevraagd naar hoe zij de toekomst van het gebied zien, hoe zij aankijken tegen de aanwezigheid van het tuinencomplex en of er mogelijkheden zijn om elkaar te versterken (o.m. Belangenvereniging Levendaal, Survival team Ede, Kynologenclub, jongerenvereniging Peptalk, Pallas Athene College, voetbalvereniging Edesche Boys).
- De in december 2008 georganiseerde startbijeenkomst voor de tuinders was een goed bezochte bijeenkomst en de inbreng van de tuinders was zeer groot. Tuinders die verhinderd waren hebben schriftelijk of via email hun wensen en ideeën ingebracht.
- De wens om ook omwonenden in de wijk Ede Veldhuizen te enquêteren kon helaas niet worden gerealiseerd in dit onderzoek, omdat hiervoor geen studenten zijn gevonden.

Inspiratie

- Aan de in april 2009 georganiseerde inspiratie excursie naar het biologisch tuinencomplex Elderveld in Arnhem namen 15 enthousiaste tuinders deel. Deze inspirerende dag heeft laten zien dat park en volkstuin goed te combineren zijn.
- Jordy Stokhof de Jong, Jac Duif, Gijs Rijnbeek en Jorrit Zwart, allen studenten van Hogeschool Van Hall Larenstein, hebben met hun analyses, de masterplannen voor het Peppelensteeggebied en hun ontwerpen voor een nieuwe Koekelt, nieuwe inzichten opgeleverd en voor veel inspiratie gezorgd (bijlage 2). Met hun afstudeeronderzoek brachten zij de potentiële waarde van De Koekelt in kaart. Zij hebben daarmee de waarde van De Koekelt als structuurdrager voor het

3 Wet Ruimtelijke Ordening

Peppelensteeggebied én het Peppelensteeggebied als groene long voor de groeiende stad Ede neergezet.

Ontwerpvisie

- De in mei 2009 georganiseerde ontwerpbijeenkomst werd door 35 tuinders bezocht en heeft door de ontwerp oefeningen veel gedeelde uitgangspunten voor de ontwerpvisie opgeleverd.

Validatie

- Op de goed bezochte slotbijeenkomst (met circa 35 personen) in juni 2009 zijn de resultaten van het onderzoek met grote instemming ontvangen.

	Traject Wetenschapswinkelproject	Traject Bestemmingsplan
April '08	Studentenwerving	Voorverkenning Overeenkomst getekend door Wetenschapswinkel en VAT-Ede Start projectuitvoering en begeleidingscommissie Informatie bijeenkomst door bestuur Koekelt <i>Tuindersbijeenkomst</i> Wensen en idealen Nieuwsbrief 1
Okt. '08		
Okt. '08		
Okt. '08		
Dec. '08		
Dec. '08		
Febr. '09	Interviews Literatuurstudie Studentenwerving	
Mrt. '09	Stuurgroepoverleg Studentenbegeleiding Studentenpresentatie 1	Gesprek wethouder van der Pol
April '09	Studentenbegeleiding Studentenpresentatie 2	<i>Tuindersbijeenkomst</i> Excursie Elderveld inclusief een studentenpresentatie Reactie voorontwerp bestemmingsplan
Mei '09		Nieuwsbrief 2
Mei '09		<i>Tuindersbijeenkomst</i> Ontwerp Nieuwe Koekelt
Juni '09	Studentenbegeleiding Studentenpresentatie 3	
Juni '09	Stuurgroepoverleg	Bespreking ontwerp en rapport
Juni '09		<i>Tuindersbijeenkomst</i> Slotpresentatie
Juli '09		Nieuwsbrief 3
Juli '09		Concept rapportage
Okt. '09		Begeleidingscommissie
Nov. '09		Definitieve rapportage
Nov. '09		Aanbieden aan gemeentefracties door VAT-Ede

Tabel 1 een overzicht van activiteiten in de tijd

Communicatie

- Door middel van nieuwsbrieven zijn alle leden op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen. Ook de leden die niet bij bijeenkomsten aanwezig waren kregen deze informatie. Voorafgaand aan bijeenkomsten zijn uitnodigingen verspreid onder alle tuinders en opgehangen op informatieborden op het complex.
- De begeleidingscommissie is twee keer bij elkaar gekomen (start en slot). Gedurende de looptijd van het onderzoeksproject vonden enkele aparte informerende gesprekken plaats tussen de onderzoekers en leden van de begeleidingscommissie.
- De onderzoekers hebben regelmatig deelgenomen aan het stuurgroep cq. renovatie overleg.
- De onderzoekers hebben de tuinders mede ondersteund in hun communicatie naar de gemeente.

2.3.3 Definities

In de onderstaand kader zijn definities opgenomen van de begrippen zoals gehanteerd in deze rapportage.

Definities

- Een *volkstuin* is een tuin die zich niet in de onmiddellijke nabijheid van de woning van de gebruiker bevindt.
- *Multifunctioneel tuinenpark*: volkstuintencomplex met functies voor de gebruikers en voor andere doelgroepen (zowel recreatief als natuurlijk).
- *Milieuvriendelijk tuinieren*: tuinieren met aandacht en respect voor het milieu, zonder gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen.
- *Natuurvriendelijk tuinieren*: de tuin zo inrichten en beheren, dat er optimale kansen geboden worden voor inheemse flora en fauna.
- *Volkstuintencomplex of tuinenpark*: het terrein van een tuinvereniging, met particuliere sier- en/of moestuinen, gemeenschappelijke voorzieningen en infrastructuur en met plantsoenachtige dan wel landschappelijke inrichtingselementen.
- *Nutstuin (of moestuin)*: een volkstuin waarop voornamelijk groente, fruit en/of kruiden (nutsgewassen) geteeld worden.
- *Natuurlijk en recreatief medegebruik*: respectievelijk het creëren van optimale uitgangspunten voor flora en fauna via natuurlijk beheer en onderhoud en het creëren van optimale uitgangspunten om een zo breed mogelijk publiek gebruik te kunnen laten maken van het park.
- *Ontwerpvisie*: schetsontwerp gericht op het verbeelden van een mogelijke ruimtelijke oplossingsrichting voor de gegeven ontwerpogave.

Kader 2 Definities zoals ze in dit rapport worden gebruikt

Figuur 4 inventarisatie, inspiratie, gezamenlijk ontwerpen, validatie en communicatie.

Figuur 5 Luchtfoto van het Peppelensteeggebied, in het westen begrensd door de A30, in het noorden de wijk Veldhuizen, in het oosten de Kastelenlaan en in het zuiden de spoorlijn Arnhem-Utrecht en industrieterrein Frankeneng (bron: Google Earth).

Figuur 6 Luchtfoto van het terrein van de huidige Koekelt, met in het westen het Veldhuizer Bos, in het noorden de gracht rond de wijk Veldhuizen, in het Oosten de parkeerplaats en in het zuiden het sportpark Inschoten, de kynologenclub Neder Veluwe en de locatie van Survival Team Ede tegen het spoor aan (Bron: Google Earth).

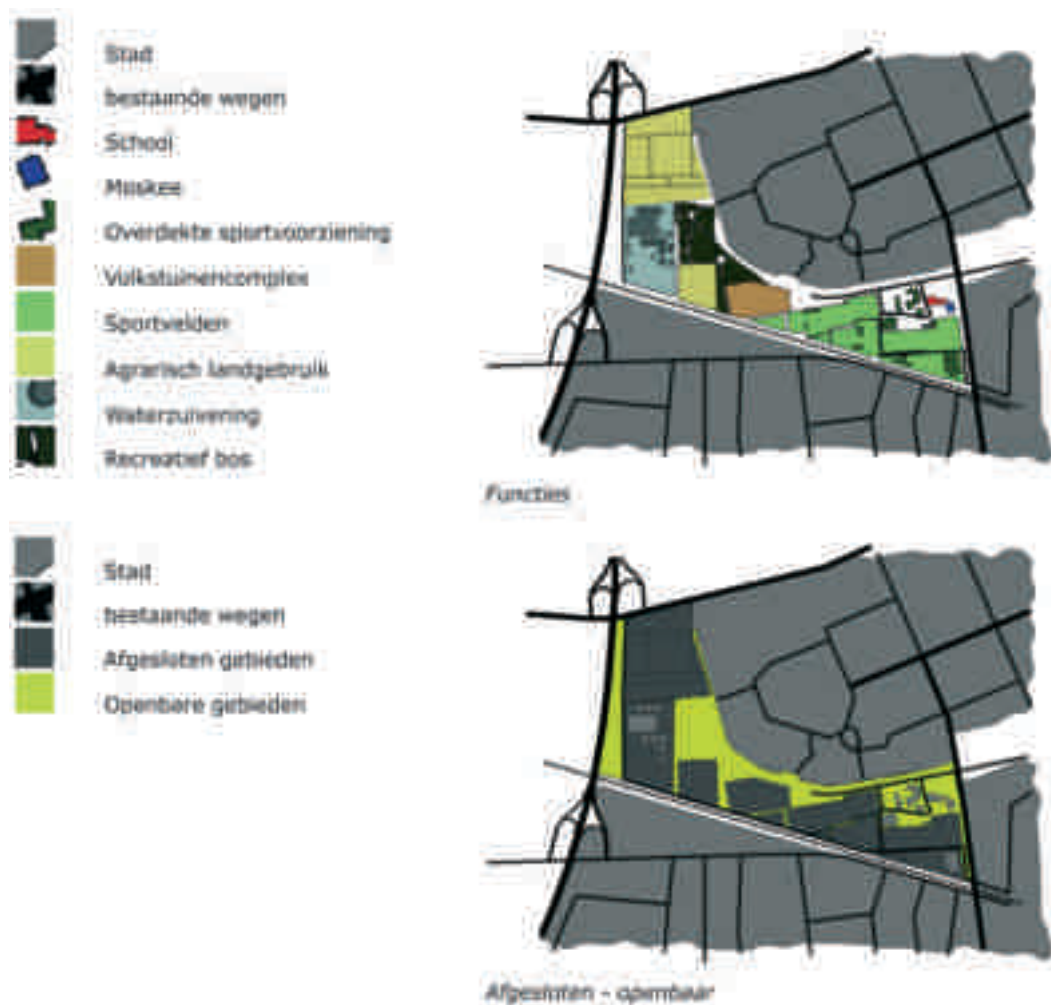
3 De Koekelt en haar gebruikers in het Peppelensteeggebied

3.1 Het Peppelensteeggebied

Het volkstuintencomplex maakt deel uit van het Peppelensteeggebied. Dit groengebied is omsloten door de wijk Veldhuizen in het noorden, de spoorlijn Ede-Utrecht in het zuiden), de snelweg A30 aan de westzijde en de Kastelenlaan aan de oostzijde. Tussen de tuinen en het spoor liggen twee oude zandwegen, de Langekampweg en de Inschoterweg. Ten zuiden van het spoor ligt het bedrijventerrein Frankeneng.

Aan de zuid- en westzijde heeft het gebied harde grenzen en geen verbindingen met de omgeving. Aan de oostzijde is het gebied goed ontsloten voor wandelaars, fietsers en gemotoriseerd verkeer. Aan de noordzijde zijn verbindingen in de vorm van voet- paden. Het recreatieve belang van deze groene scheg zal verder toenemen met de uitbreiding van de wijk Kernhem aan de noordzijde. De verbindingen met de wijk Veldhuizen zijn vooral wandel- en fietspaden; de tuinen van de wijk liggen met de achterzijde naar het groengebied.

Het groengebied bevat een aantal landschapselementen met cultuurhistorische waarde, zoals houtsingels en bomenrijen. De afwisseling van houtsingels, akkers, bossen en weiden is landschap- pelijk aantrekkelijk en ecologisch van belang. In het gebied zijn onder meer te vinden de water-

Figuur 7 Het gebied is sterk versnipperd in deelgebieden in gebruik bij verschillende gebruikersgroepen. Maar een beperkt deel van het gebied is openbaar toegankelijk (bron: Jordy Stokhof).

zuivering, Sportpark Peppelensteeg, Sportpark Inschoten (DTS), Zwembad, IJs- en Skeelerbaan, Pallas Athene College, het Veldhuizer Bos en volkstuintencomplex De Koekelt. Verder wordt het gebied gebruikt door Survivalteam Ede, Scoutinggroep Jan Hilgers, Jongeren centrum Peptalk en de Kynologenclub Neder Veluwe.

Het gebied is een groen hart (*Stokhof de Jong en Duyf, 2009*) of een groene scheg (*Rijnbeek en Zwart, 2009*) in een steeds verder verstedelijkend gebied. Door de vele (privé)functies is het gebied sterk versnipperd geraakt. De functies liggen weinig gestructureerd door elkaar en een duidelijke hoofdstructuur ontbreekt. De belangenvereniging Levendaal (bewoners van Veldhuizen B) is van oordeel dat de Gemeente Ede in het gebied teveel ontwikkelingen heeft toegestaan die zij elders niet wilde hebben. Het agrarische karakter dat het gebied had in 1983 is volgens de belangenvereniging geleidelijk zoekgeraakt.

De Gemeente Ede erkent dat het gebied niet als geheel herkenbaar is en dat een zogenaamde functionele drager ontbreekt. De gemeente wil een integraal (park)plan opstellen voor het gehele gebied (Informatie uit handboek Groenstructuur en Groenbeleid Gemeente Ede). Tegelijkertijd bereidt de gemeente Ede de aanleg van twee voetbalvelden voor in het bestemmingsplan en houdt de gemeente de mogelijkheid open voor bepaalde vormen van bebouwing in het noordelijke gedeelte. Het is opmerkelijk dat er wel plannen zijn voor de aanleg van de voetbalvelden, maar dat het integrale plan voor het gebied niet is gemaakt.

3.2 Volkstuintencomplex De Koekelt

3.2.1 Beschrijving van het complex

De Koekelt ligt aan de rand van de wijk Veldhuizen in het Peppelensteeggebied. Het is een gesloten volkstuintencomplex, omgeven door een hoog hekwerk, in een stadspark. De wandelpaden in het park worden veel gebruikt door mensen uit de naastgelegen wijk.

Het tuinencomplex van 5 hectare oogt ruim. Bij de entree ligt een eenvoudig verenigingsgebouw ('de Bloembol'), waar onder andere gereedschappen worden opgeslagen en waar tuinders kunnen schuilen bij regen. Een informatiebord maakt duidelijk dat er grote veranderingen op stapel staan op de tuin.

Door jarenlange braakligging van niet gebruikte tuinen is er een uitgebreide groenstructuur ontstaan. De tuinders verontschuldigen zich bij bezoek aan De Koekelt voor de rommelige aanblik; de ecooloog ziet juist de mogelijkheden voor wilde flora en fauna.

Wat verder opvalt is de bijenstal met drachtplantenakker⁴ die in samenwerking met de Edese Bijenhoudersvereniging wordt beheerd en de schooltuinen waar leerlingen van de Edese Montessorischool met veel enthousiasme (leren) tuinieren. Op diverse plaatsen heeft het IVN nestkasten geplaatst om vogels een plek te bieden op het volkstuintencomplex.

Het meest westelijke deel van het volkstuintencomplex is grasland geworden; de grond is hier te nat en te arm om goed te kunnen tuinieren. Deze tuinen werden bij inkrimping van het aantal tuinders circa 10 jaar geleden het eerst verlaten.

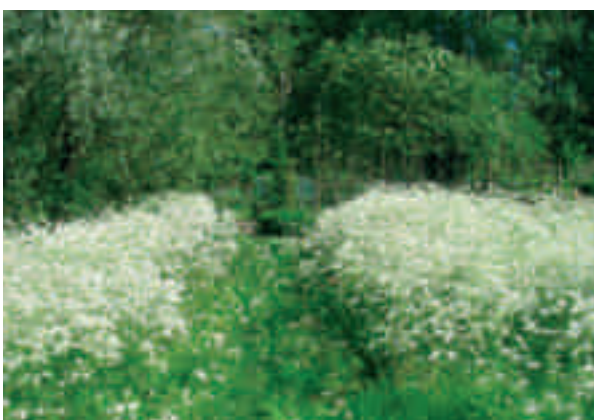
In wezen heeft de huidige Koekelt al de elementen van een multifunctioneel tuinenpark in zich. De multifunctionaliteit uit zich nu al door medegebruik door andere partijen dan tuinders; o.m. een school met schooltuinen, een imkervereniging met bijen, IVN met nestkasten en een jaarlijkse excursie. Een belangrijk kenmerk van een tuinenpark is echter dat het toegankelijk is voor bezoekers die geen directe relatie hebben met de tuin en deze verwelkomt. Hier zien we dat het hek met de altijd afgesloten toegangspoort, zorgt voor een gesloten geheel.

---

⁴ Drachtplantentuin is de benaming voor een tuin waarin het gehele jaar bloeiende bloemen staan, met uitzondering van de winter. Drachtplanten hebben bloemen waaruit bijen nectar of stuifmeel kunnen verzamelen. Een goede drachtplantentuin heeft een grote variatie aan bloemen, vanaf het vroege voorjaar tot laat in de herfst. Het gehele bijenseizoen kunnen bijen er nectar en stuifmeel verzamelen (Bron: deels gebaseerd op Wikipedia).

Figuur 8 De directe omgeving van het volkstuincomplex De Koekelt heeft een sterk parkkarakter.

Figuur 9 Het terrein van het volkstuintcomplex De Koekelt zelf is afgesloten met een groot hek. Direct achter het toegangshek ligt het verenigingsgebouw de Bloembol. Het terrein zelf laat een grote variatie aan tuinen zien en kent met name in het westelijk gelegen deel 'vergraste' braakliggende terreinen.

Het complex "De Koekelt" is gelegen aan de rand van de wijk Veldhuizen; vlak bij de sportvelden. Aan het einde van het parkeerterrein bij het DTS voetbalveld vindt u de hoofdingang van ons complex.

Als u bewust deze site hebt aangeklikt omdat u op zoek bent naar informatie over volkstuinen, dan nodig ik u uit met mij mee te gaan voor een virtuele wandeling over het terrein. Elke tuinder heeft een sleutel; ik doe de poort voor u open. We betreden het complex en ervaren meteen de rust en de ruimte, die je het idee geven ver van de stad verwijderd te zijn.

In het voorjaar zie je de tuinders bezig met spitten, plantbedden maken en daarna zaaien en planten van verschillende gewassen. Ben je om raad verlegen dan is er altijd wel een tuinbuurman aanwezig die veel ervaring heeft.

Elk seizoen heeft zijn eigen werkzaamheden maar in het voorjaar investeer je toch het meest in de oogst die volgt. Het is heerlijk je eigen keuze te kunnen maken, soms vertrouwde dingen te nemen met een zekere goede oogst, soms te experimenteren met bijzondere gewassen. Veel tuinders hebben een rand bloemen langs het pad, het is spannend om te zien wat er opkomt van het vorig jaar.

Hou je van bezig zijn in de natuur, vind je gezonde onbespoten groenten belangrijk, dan nodig ik u uit om contact op te nemen met één van de bestuursleden en een bezoek te brengen aan de tuinen. En wie weet besluit u ook een tuin te nemen.

Kader 3 Tekst op de website van VAT-Ede over De Koekelt www.vat-edede.nl

3.2.2 Gebruikers van De Koekelt

Tuinders

De tuinders van De Koekelt kenmerken zich door een zeer grote diversiteit en vormen een afspiegeling van onze multiculturele samenleving. Op het complex zijn 131 tuinders actief, waarvan veertig een allochtone achtergrond hebben. De tuinders zijn van origine afkomstig uit veertien verschillende landen. De verschillen in cultuur zie je terug in de aanpak van de tuinen.

Imkersvereniging

Afdeling Ede van de Nederlandse Bijhouders Vereniging beheert een bijenstal op De Koekelt. De samenwerking met de bijhouders is vanuit De Koekelt geïnitieerd. De bijenvolken in de stal zijn voornamelijk van leden van die vereniging en enkele imkerende tuinders. Voordat er een bijenstal was stonden de volken verspreid over het complex. Dat was een minder wenselijke situatie. Nu is de stal en een gebied eromheen duidelijk afgebakend, zodat tuinders en hun kinderen niet onverhoopt voor een bijenkast terecht kunnen komen. De bijhouders verzorgen regelmatig demonstraties voor leerlingen van Edese basisscholen. De imkers willen graag een tuin met drachtplanten aanleggen voor de stal, maar hebben dit tot nu toe niet gedaan door de onzekere toekomst van De Koekelt.

Edese Montessorischool

Sinds 2007 heeft de Edese Montessorischool een schooltuin op het tuinencomplex voor leerlingen uit groep 7, overgaand naar groep 8. Vrijwilligers van De Koekelt begeleiden de leerlingen bij het tuinieren. Wekelijks zijn de leerlingen anderhalf uur te vinden op de tuin. Op dinsdagavond kunnen de leerlingen ook met hun ouders terecht, maar van deze mogelijkheid wordt nauwelijks gebruik gemaakt.

De leerkrachten van de school zijn erg blij met de tuinen omdat er een belangrijk onderwijskundig doel mee wordt gediend. Ook op de Nieuwe Koekelt zou de school graag gebruik blijven maken van de tuinen. De school betaalt de gewone huur voor de tuin en betaalt de zaden. Ook in de toekomst is de school daar graag toe bereid. Voor lagere groepen is een tuin ook interessant, maar de route van school naar de tuin is door het ontbreken van een goede korte fietsverbinding te gevaarlijk voor jongere leerlingen op de fiets. Eens per jaar komen leerlingen van de middenbouw met ouders en auto's naar de tuinen. Ze krijgen dan uitleg van de leerlingen van groep 7.

In het eerste jaar is gereedschap gekocht met een financiële bijdrage van het Ministerie van LNV. Dit gereedschap is nog steeds in gebruik. De gemeente Ede heeft afwijzend gereageerd op een verzoek voor een bijdrage (bijvoorbeeld de jaarlijkse inkoop van zaden, circa € 75).

IVN

Enkele tuinders hebben een aantal jaren geleden nestkasten vervaardigd voor De Koekelt o.a. een nestkast voor een torenvalk en nestkastjes voor mezen en mussen. Het IVN doet jaarlijks de nestinventarisatie. Voorts verzorgt het IVN in het voorjaar in en rondom het complex een vogel-excursie en daarbij zijn ongeveer twintig soorten vogels te zien en te horen.

De vogelwerkgroep blijft betrokken bij de vorderingen en inrichting van het nieuwe complex en wil graag meedenken over de nieuwe opzet van nestkasten en andere vogelvriendelijke maatregelen zoals het planten van besdragende heesters in alle seizoenen.

Figuur 10 Voor tuinders is De Koekelt naast een plek om groenten te verbouwen ook vooral een plek om elkaar te ontmoeten. De imkervereniging heeft er een bijenstal en de schooltuinen brengen extra leven in de brouwerij.

4 Het belang van de volkstuinen

4.1 Volkstuinen in Nederland

In Nederland zijn ongeveer 250.000 volkstuinders actief, op een oppervlakte van 3.900 hectare. De volkstuin is lang geleden begonnen als moestuin, om de stedeling van gezond en vers voedsel te voorzien (www.vrom.nl, dossier volkstuinen). De functie van de volkstuinen is veranderd van voedselvoorziening naar veel meer een sociaal recreatieve functie. Onder ander door de toenemende welvaart in de tweede helft van de 20e eeuw veranderden veel volkstuinen van moestuinen met een vooral economisch belang naar tuinen met steeds meer bloemen en ruimte voor recreatie. Volkstuinen zijn er in vele soorten en maten, van de verblijfstuin met een chique opstal tot de uitsluitend voor consumptiegewassen bedoelde moes- of nutstuin.

Grote veranderingen waren er ook in de bevolking van de volkstuinen. Geleidelijk maakt de traditionele volkstuinder (man, ouder dan 50 en autochtone Nederlander) plaats voor een veel meer gemengd publiek. Er is momenteel sprake van een groeiend volkstuingebruik door o.a. jonge gezinnen met kinderen en vrouwen, die vaak via de volkstuin invulling willen geven aan een milieubewuste manier van leven. Daarnaast nemen ook meer allochtonen een volkstuin (Diets, Looise en Laeremans, 2008).

De laatste tien jaar is er een duidelijke verandering waarneembaar onder de vaak gesloten tuinencomplexen. Mede door de toegenomen druk op de ruimte in en om de stad en de dreigingen die daarvan uitgaan voor volkstuinen, worden tuinders zich ervan bewust dat ze deel uitmaken van de stad. Omgekeerd wordt de stad zich steeds meer bewust van het belang van de volkstuinen voor de stedelijke leefomgeving. Steeds meer volkstuincomplexen krijgen een parkachtige inrichting en worden opengesteld voor publiek, waardoor de tuinen door recreatief medegebruik een functie krijgen voor een groter deel van de bevolking dan alleen de tuinders (Diets, Looise en Laeremans, 2008).

De landschappelijke, ecologische, sociale en recreatieve functie van volkstuinen voor de stad zijn de afgelopen jaren beduidend toegenomen. Dat komt onder andere door:

- het verminderen van groene recreatiemogelijkheden in de directe omgeving van de stad;
- het meer permanente karakter van volkstuinen waardoor er meer geïnvesteerd wordt in de kwaliteit van het tuinencomplex;
- de grotere diversiteit van het publiek op de tuinen;
- het grotere besef van volkstuinorganisaties dat ze voor hun voortbestaan een bredere functie moeten krijgen. (Anonymus, 2004a en v.d. Hoeven en Stobbelaar, 2006).

4.2 Het belang van volkstuinen voor de tuinders

De volkstuin biedt een keur aan ontspannings- en recreatiemogelijkheden en volkstuinders hechten dan ook grote waarde aan hun tuin. Voor de een zijn de zelf gekweekte groenten belangrijk, voor de ander de bloemen, voor een derde de ontspanning in het groen. Ieder beleeft het plezier en genot van de volkstuin op zijn eigen particuliere wijze, maar wat verbindt is de enorme verbintenis met de tuin, de natuur en het buiten zijn.

Hoe sterk gehecht tuinders aan hun stukje grond zijn blijkt keer op keer waar tuinen door stedelijke ontwikkelingen verplaatst moeten worden. Het hebben van een eigen plek, waar men relatief vrij is in zijn /haar doen en laten is een belangrijke toegevoegde waarde van de volkstuin (de Vries en Schöne, 2004). Vooral voor oudere tuinders is de tuin bovendien een ontmoetingsplek.

De bijdrage van volkstuinen aan de gezondheid van de gebruikers (vooral ouderen) wordt steeds vaker genoemd. Kieft en Hassink (2004) schrijven in hun rapport over wijkstuinen: "Noem het maar gewoon 'medicijn' ". Dit hangt enerzijds samen met de positieve gezondheidseffecten van actief bezig zijn in een groene omgeving, anderzijds met het onderhouden van sociale contacten. Sommige auteurs noemen ook de mentale betekenis van tuinieren zoals stressvermindering, persoonlijke ontwikkeling en zingeving (o.a. Kieft en Hassink, 2004; Van den Berg en Custers, 2008). Zie ook kader 4.

Tuinieren meetbaar goed tegen stress

Een beetje schoffelen of onkruid wieden helpt om te ontspannen. Dat blijkt uit een onderzoek van Alterra. Door het contact met de natuur neemt de hoeveelheid stresshormonen in het speeksel af.

Dat natuur een rustgevende werking heeft, is inmiddels wijd geaccepteerd. Maar wetenschappelijke bewijzen in de vorm van gemeten waarden misten nog. Dr. Agnes van den Berg en Mariëtte Custers van Alterra voerden daarom twee experimenten uit waarbij ze de hoeveelheid cortisol registreerden in speeksel. Dit zogenoemde stresshormoon komt vrij in onze hersenen bij een dreiging. Het verhoogt de concentratie glucose in het bloed en onderdrukt het immuunsysteem. Alle energie wordt gereserveerd om te kunnen vechten of vluchten. Wanneer de dreiging is verdwenen, neemt de stress doorgaans af. De stressreactie kan echter aanhouden en dan overspannenheid, depressies en lichamelijk klachten zoals hart- en vaatziekten veroorzaken.

Een proef met dertig leden van een volkstuinvereniging laat zien dat werken in de natuur het herstelproces bevordert. Na opwekking van een flinke dosis spanning gingen de deelnemende tuinders een half uurtje tuinieren of lezen in een magazine. Metingen lieten zien dat het stresshormoon cortisol in het speeksel veel sterker was afgenomen bij de schoffelaars dan bij de lezers. De tuinierende tuinders kwamen significant beter tot rust.

Kader 4 Onderzoek laat zien dat tuinieren goed is tegen stress Bron: Resource, weekblad voor Wageningen UR

Tijdens de eerste bijeenkomst met tuinders van De Koekelt werd duidelijk dat er voor iedere tuin-der een andere motivatie is om te tuinieren, vaak is er sprake van veel meer redenen tegelijk om een tuin te nemen. Enkele typerende uitspraken van tuinders tijdens een van de bijeenkomsten staan in kader 5.

“Voor mij is de tuin het verlengde van mijn huis; wij wonen in een flat maar hebben door de volkstuin toch een huis met tuin”

“Ontspanning na een dag (week) hard werken”

“Het is leven dicht bij de natuur, genieten van flora en fauna”

“Het volkstuincomplex betekent voor ons gewoon een plek om lekker met de tuin, met planten, met mest, met leven bezig te zijn. Een mooie tuin maken, dus creativiteit. En biologische groenten te kweken want die zijn in de winkel voor ons onbetaalbaar.”

“Voor mij is het ontspanning, genieten van de natuur, lekkere sla en boontjes. Gezellige praatjes.

“Verstand op nul, ontspanning; je vergeet je zorgen even”

Kader 5 Uitspraken van tuinders van De Koekelt over hun tuinplezier

4.3 Maatschappelijke waarde volkstuinten

Volkstuinten hebben volgens meerdere auteurs een grote maatschappelijke waarde (o.a. Van Ginkel en El Filali, 2004; Van de Wile, 2004; De Vries en Schöne, 2004). Volgens Van der Hoeven en Stobbelaar (2006) is de betekenis van een tuinenpark voor de maatschappij te onderscheiden naar drie niveaus: een ecologisch, een sociaal en een cultureel niveau. Uitgaand van dit concept kan de waarde van tuinenparken voor de omgeving verder worden vergroot door het gericht versterken van de ecologische, sociale en culturele aspecten.

“De Koekelt kan een hof van Eden zijn in het steeds voller gebouwde Ede”

Kader 6 Uitspraak van een tuinder van De Koekelt

Ecologisch

Het ecologische niveau vormt de groene leefomgeving van de mens, inclusief milieukwaliteit en voedselproductie. De tuinenparken maken deel uit van een gevarieerd groenaanbod in de stad en zijn vaak rustige groene oases in of aan de rand van een drukke stad. Ze vormen daarmee een welkome plek voor mens, plant en dier (o.a. Anonymus, 2004b). Het basale niveau van natuurkwaliteit van een tuinencomplex draagt bij aan de natuurwaarde en leefbaarheid van de stad. Eén van de tuinders vond het tijdens de ontwerpbijspraak een onmogelijke opgave om een tuinencomplex te ontwerpen zonder natuur; “er is altijd natuur op de tuin”.

Als op het tuinenpark specifiek aandacht wordt besteed aan natuur, kan het aantal planten en dieren aanzienlijk toenemen en wordt het tuinencomplex belangrijk voor de biodiversiteit en als onderdeel van de groenstructuur in de stad.

Groenstructuren zoals heggen, hagen en bomenrijen bieden voedsel, nest- en schuilgelegenheid aan allerlei dieren en vormen een mogelijkheid voor dieren om zich te verplaatsen. Voor bijvoorbeeld vleermuizen vormen ze een geleidende structuur in het landschap. Ook bieden ze foerageermogelijkheden. Dit geldt des te meer wanneer de groene structuren aansluiten bij groene elementen in de omgeving. Ook het aanplanten van bloeiende bomen en struiken en meer in het bijzonder van nectar- en stuifmeelleverende soorten draagt bij aan een grotere biodiversiteit. Water in de vorm van sloten, vijver of een poel betekent een enorme verrijking van de omgeving voor zowel dieren als planten.

Er zijn vele goede voorbeelden van tuinencomplexen die gericht werken aan meer natuur op de tuin. Het Nationaal Keurmerk Natuurlijk Tuinieren kan bovendien begeleiding bieden. Het doel van dit begeleidingsproject is het stimuleren van natuurvriendelijk beheer, onderhoud en inrichting van het tuinenpark. In dit project werkt het AVVN samen met de vereniging voor veldbiologie KNNV, De Kleine Aarde en de vereniging voor natuur- en milieueducatie IVN. Deze samenwerking kan het doel van De Koekelt om met meer organisaties samen te werken, verder inhoud geven.

Figuur 11 Het Nationaal Keurmerk Natuurlijk Tuinieren is een gedeponeerd beeldmerk.

Sociaal

Volkstuinen zijn onderdeel van het verenigingsleven en vrijwilligerswerk. Zij dragen daardoor bij aan sociale samenhang. Doordat op de meeste volkstuinenparken veel nationaliteiten aanwezig zijn dragen zij ook bij aan de integratie van verschillende culturen. Eén van de tuinders van De Koekelt deed de uitspraak: “Op de tuin heb ik voor het eerst een Marokkaan gesproken”. Een andere tuinder: “Het is ook een sociaal gebeuren. Effe een babbeltje met je buurman of buurvrouw, je leent elkaar gereedschap, je deelt in je overdadige oogst”.

Open tuinenparken blijken een rol te vervullen voor omwonenden (Van der Hoeven en Stobbelaar, 2006). Ze kunnen daarmee belangrijk worden, bijvoorbeeld als openbaar wandelgebied, als welkome groenvoorziening en plaats waar buurtbewoners in aanraking komen met stedelijke natuur. De mate van recreatief medegebruik van een tuinenpark is mede afhankelijk van de samenwerking die kan ontstaan tussen tuinders, vrijwilligers, de gemeente en mogelijk andere partijen bij het beheer van het gehele gebied.

De volkstuinten worden zo een soort groene motor voor de integrale aanpak van het gebied rondom de tuinen. Daarmee krijgt het tuinenpark een meerwaarde voor de wijk en de wijkbewoners. Het tuinenpark gaat fungeren als het groene kloppende hart van het gebied.

Cultureel

De culturele laag gaat over het culturele erfgoed, culturele uitingen en persoonlijke ontwikkeling (Van der Hoeven en Stobbelaar, 2006). Vaak is op een tuinenpark een stuk geschiedenis van de streek waarneembaar. Specifiek voor De Koekelt zijn de oude eikenbomen die nog verwijzen naar de verkavelingstructuur van het oude kampenlandschap. Door tuinenparken te integreren in de omgeving kunnen meer mensen ervan genieten en worden ze onmisbaar (Van der Hoeven en Stobbelaar, 2006).

Ook de diversiteit van de tuinders vormt een belangrijk onderdeel van de culturele laag; De Koekelt is een multicultureel tuinencomplex. Tuinen kunnen een brugfunctie vervullen om allochtone en autochtone ouders met hun kinderen te betrekken bij bezoek aan natuur en landschap (Van Ginkel en El Filali, 2004). Dat geldt zeer zeker ook voor De Koekelt.

Educatief

Op veel tuinen is de educatieve functie belangrijk. Zoals blijkt uit opmerkingen van tuinders van De Koekelt, maken hun kinderen op een vanzelfsprekende manier kennis met het leven, met voedselproductie en met natuur. Op De Koekelt zijn er de schooltuinen, tot stand gekomen door een toevallige uitwisseling tussen een tuinder en een leerkracht op een verjaarsfeestje. In sommige gemeenten stimuleert de overheid het gebruik van schooltuinen. De schooltuinen vervullen volgens de tuinders op De Koekelt en de leerkrachten en ouders van de montessorischool een dusdanig belangrijke functie dat zowel tuinders als school ze graag willen handhaven en liefst zouden willen uitbreiden.

“Voor mijn kinderen is het leren hoe het leven groeit, van zaad naar plant, van plant naar oogst. Een proces dat gepaard gaat met zorg”

Kader 7 Uitspraak van een tuinder op De Koekelt

Uit de literatuur blijkt duidelijk het belang van tuinieren met kinderen: het vergroot de kennis over de herkomst van het dagelijks eten, en natuurvriendelijk tuinieren bevordert bovendien de natuur- en milieubewustwording (o.a. Van Ginkel en El Filali, 2004).

De internationale organisatie voor volkstuinders, Office International du Coin de Terre et des Jardins Familiaux schrijft op haar website het volgende:

Wat bieden tuinenparken zoal?

1. Tuinenparken bieden de samenleving:
  - een betere kwaliteit van het stadsleven door vermindering van lawaai, vastleggen van stof en het vastleggen van groene en open gebieden;
  - Behoud van leefgebieden en soorten en het scheppen van ecologische verbindingen.
2. Tuinenparken bieden gezinnen:
  - een tuinhobby en goedkope, gezonde groenten;
  - persoonlijke ervaring van zaaien, kweken, bewerken en de oogst van gezonde groenten;
  - een tegenwicht voor het leven in flats en tussen beton;
  - bevorderen van harmonie en kameraadschap;
  - een betekenisvolle vrijetijdsbesteding;
  - direct contact met de natuur.
3. Tuinenparken bieden kinderen en jongeren:
  - compensatie voor gebrek aan speelplekken;
  - een plaats om te spelen en te praten;
  - een plaats om de wonderen van de natuur te ontdekken;
  - praktische lessen biologie.
4. Tuinenparken bieden werkenden:
  - ontspanning na de stress van het werk;
  - een prima alternatief voor een werkdag.
5. Tuinenparken bieden werklozen:
  - het gevoel nuttig bezig te zijn en niet te worden buitengesloten;
  - een manier om gedwongen nietsdoen te bestrijden;
  - aanvoer van verse groenten tegen minimale kosten.
6. Tuinenparken bieden immigrantengezinnen:
  - de mogelijkheid voor gesprek en integratie in het land.
7. Tuinenparken bieden minder validen:
  - een plaats om deel te nemen aan het verenigingsleven, contacten te leggen en eenzaamheid te vermijden;
  - persoonlijke ervaring van zaaien, kweken, bewerken en de oogst van gezonde groenten.
8. Tuinenparken bieden ouderen:
  - een plek voor een gesprek, rust en contact met gelijkgestemden;
  - contact;
  - de mogelijkheid voor zinvolle tijdsbesteding na stoppen met werken.

Kader 8 Vrij vertaald uit het Engels van www.jardins-familiaux.org

4.4 Volkstuinen in het beleid

Landelijk

In Nederland is – in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland en Denemarken – geen specifieke volkstuinwet. Wel wordt het belang van volkstuinen steeds meer onderkend. Eén van de resultaten daarvan is de aandacht voor volkstuinen in de nieuwe Nota Ruimte. In 2006 is in de Nota

Ruimte een aanwijzing opgenomen om volkstuinen te ontzien bij stedelijke ontwikkelingen en de aanleg van nieuwe tuinenparken te stimuleren. In de praktijk kan een gemeente deze aanwijzing echter naast zich neer leggen. Vooral de lokale overheid als verantwoordelijke voor de ruimtelijke ordening (bestemmingsplan) en vaak ook als grondverhuurder kan voorwaarden scheppen voor volkstuinen. Steeds meer gemeenten in Nederland hebben specifiek beleid voor volkstuinen, waarin het belang van de tuinen wordt onderkend.

In 2008 heeft het Ministerie van VROM aan 31 grote en middelgrote steden in Nederland vier miljoen euro beschikbaar gesteld voor het inrichten van nieuwe tuincomplexen en/of het uitbreiden van bestaande tuincomplexen (Stimuleringsfonds Volkstuinen in Steden). Het beschikbaar stellen van deze fondsen laat zien dat het ministerie volkstuinen belangrijk vindt.

Volkstuinen worden, evenals sportvelden, in beleidstermen vaak gerangschikt onder het zogenoemde extensieve ruimtegebruik. Om die reden en vanwege de toenemende druk op de schaarse ruimte in en om de stad wordt in het beleid regelmatig het recreatief medegebruik van volkstuinen benadrukt. Opmerkelijk is dat vervolgens niemand de eis lijkt te stellen dat sportvelden ook recreatief medegebruik moeten toestaan om hun voortbestaan te garanderen.

Gemeente Ede

De gemeente Ede heeft, in tegenstelling tot steeds meer gemeenten in Nederland, geen specifiek beleid voor volkstuinen. Wel blijken verschillende politieke partijen in Ede sympathiek te staan tegenover volkstuinen, maar vaak pas nadat de tuinders zich naar raadsleden of in de lokale media hard hebben gemaakt voor het behoud van "hun" tuinen.

5 Ontwerp voor een Nieuwe Koekelt

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de uiteindelijke ontwerpvisie gepresenteerd en toegelicht. In paragraaf 5.2 worden de basisprincipes voor een 'Nieuwe Koekelt' uiteengezet. In paragraaf 5.3 worden de uitgangspunten voor het ontwerp nader toegelicht. Daarbij wordt kort stilgestaan bij abstracte begrippen als duurzaamheid, maar worden ook de praktische inrichtingswensen toegelicht. In paragraaf 5.4 wordt middels een bondige opsomming stilgestaan bij alle verzamelde inzichten. In paragraaf 5.5 wordt de vertaalslag gemaakt naar de ontwerpvisie. Hier wordt kort stilgestaan bij de belangrijkste momenten uit het gezamenlijke ontwerpproces van het afgelopen jaar en worden de implicaties van de gemaakte keuzes verbeeld.

5.2 Basisprincipes

Tuinieren blijft de hoofdactiviteit op de Nieuwe Koekelt, waarin iedere tuinder zelf bepaalt of de eigen tuin een moestuin dan wel siertuin wordt. Het beheer van het gezamenlijke groen wordt door de tuinders gedaan tijdens gezamenlijke werkmiddagen/ochtenden of uitgevoerd in overleg met de gemeente of bijvoorbeeld een zorginstelling.

Om met plezier te kunnen tuinieren moeten oppervlakte, ligging van de tuin en de kwaliteit van de grond, inclusief afwatering en watervoorziening voldoen aan een aantal basisvoorwaarden. De ervaring elders heeft geleerd dat de eerste jaren na het betrekken van een nieuw tuinenpark tuinders ondanks eventuele algemene grondbewerking zullen moeten investeren in grondverbetering (mest, compost bijv.) om de tuin op eigen wensen en behoeften af te stemmen.

Het tuinenpark zal multifunctioneel zijn en een rol vervullen zowel voor de tuinders als bewoners uit de nabijgelegen buurt. Het tuinenpark ligt dicht bij de wijk en zal meer buurtgericht zijn, o.a. doordat het gemakkelijk te voet of per fiets bereikbaar is voor tuinders, kinderen en ouderen. Op het terrein is voldoende ruimte voor sociale ontmoeting in de vorm van bijvoorbeeld grasveldjes met banken en picknicktafels. De naam van het verenigingsgebouw is en blijft de Bloembol. De nieuwe Bloembol en de open ruimte rondom de Bloembol worden voldoende groot om mede een functie te kunnen vervullen voor vergaderingen en bijvoorbeeld het organiseren van een oogstmarkt.

Lopend op het tuinenpark, zal er een voor iedereen duidelijke scheiding zijn tussen openbare ruimte en privétuinen. Dit kan vorm krijgen door het planten van dichte (maximaal één meter hoge) hagen rondom (clusters van) tuinen, eventueel met een hek van gaas in de haag.

Bestaande groenstructuren en oude bomen zijn richtinggevend. Deze liggen alle in een parkzone. De volkstuinten zijn daaromheen geclusterd. Een combinatie van én groenstructuur intact houden, én een tuinencomplex in een parkomgeving realiseren én twee voetbalvelden aan leggen biedt alleen dan perspectief als er over de grenzen van het volkstuintencomplex zoals dat er nu ligt gekeken kan worden.

Bij de inrichting van tuinenparken blijkt een aantal zogenoemde ruimtelijke bouwstenen van groot belang voor de uiteindelijke waardering van het gebied door medegebruikers (De Boer, Goossens en van der Vet, 2006).

- *Route:* De padenstructuur van het tuinenpark moet goed aansluiten op de omliggende paden; Het is bovendien logisch om de gemeenschappelijke functies parkeren, compost- en mestplaats(en) en de nieuwe Bloembol aan de centrale ontsluiting te situeren.
- *Entree:* De ligging van de entree(s) en hun uiterlijk bepalen het beleven van de toegankelijkheid van het tuinenpark
- *Voorzieningen:* Plaats en aard van de voorzieningen voor tuinders en medegebruikers (zoals picknickbanken) moeten logisch en functioneel zijn;
- *Structuur:* Door een combinatie van afwisseling en herhaling ontstaat een landschappelijk aantrekkelijk gebied;
- *Randen:* Een gedeeltelijk open rand verlaagt de drempel voor medegebruikers om het gebied in te gaan.

Kader 9 ruimtelijke bouwstenen (De Boer, Goossens en van der Vet, 2006)

5.3 Uitgangspunten

5.3.1 Duurzaam tuinenpark met functie voor de omgeving

Voor een duurzaam voortbestaan van het tuinenpark is het belangrijk dat de meerwaarde van het tuinenpark duidelijk wordt voor de samenleving. Die meerwaarde wordt onder meer gericht gecreëerd door het vergroten van de ecologische kwaliteit, het mogelijk maken van recreatief medegebruik, het verhogen van de educatieve functie en het zichtbaar maken van (cultuur-) historische elementen.

Ecologische kwaliteit

Op de Nieuwe Koekelt wordt een verbinding gelegd tussen de ecologisch waardevolle gebieden in de directe omgeving en de natuurwaarden op het tuinenpark. Daarnaast is in het tuinenpark ruimte voor natuur: de aanwezige natuurwaarden worden versterkt en nieuwe ruimte voor natuur wordt gecreëerd.

De ecologische kwaliteit krijgt vorm door:

- Het aanplanten van een haag van maximaal één meter hoog rondom ieder tuinencluster zodat een duidelijke scheiding ontstaat tussen de privé tuinen en de openbare parkruimte;
- Het aanleggen van takkenrillen en stapelmuurtjes;
- Het bouwen van een insectenhotel;
- Het versterken van de aanwezige groene structuren, zoals de eiken- en elzenrijen;
- Het aanleggen van een poel voor amfibieën, waterdieren en bijvoorbeeld libellen;
- Het inrichten van een bijenweide met drachtplanten en een vlinder- en insectentuin.

Recreatief medegebruik

Op de Nieuwe Koekelt komt ruimte voor recreatief medegebruik. De tuinders bepalen in gezamenlijk overleg wanneer en hoe medegebruik van de tuinenclusters zal worden vormgegeven. De parkruimte zal openbaar zijn, voor extensief gebruik als wandelen, met hier en daar een zitje. Door structuur, hagen, gedeeltelijk verharde paden, duidelijke scheiding tussen algemene ruimte en privétuinen, voorzieningen, duidelijke routes en entrees wordt het complex geschikt voor een combinatie van functies.

Het openen van het tuinencomplex naar buiten is een proces dat stapsgewijs vorm zal moeten krijgen. Niet alles kan ineens. De vereniging zal samen met partijen in de wijk invulling moeten gaan geven aan de vormen van gebruik van het multifunctionele tuinencomplex.

Educatieve functie

De educatieve functie komt tot zijn recht wanneer schoolkinderen en buurtbewoners toegang hebben tot de Nieuwe Koekelt. Wanneer bovendien allerlei extra voorzieningen aanwezig zijn, zoals poel, insectenhotel, hagen met drachtplanten, bijenstal, etc, ontstaat een rijke omgeving waar men spelenderwijs kan leren. Ook kan samenwerking met het IVN worden gezocht om de natuur op het complex meer onder de aandacht te brengen. Plaatsing van informatiepanelen of een het organiseren van excursies bieden mogelijkheden om over te brengen wat er in het gebied valt te doen en te leren.

Culturele laag

In het patroon van de oude eiken en elzen valt nog het oude kampenlandschap af te leiden. In het nieuwe ontwerp zal dit worden behouden en waar mogelijk worden versterkt. Concreet betekent dit het behoud van de oude eiken en elzen op het terrein en deze rijen aanvullen door nieuwe eiken en elzen bij te planten. Een deel van de elzen is ooit geknot; deze knotelzen moeten eens in de vijf tot tien jaar worden geknot om de takken niet topzwaar te laten worden. Omdat de aanwezigheid van grote bomen niet bevorderlijk is voor het tuinieren (concurrentie om voedingsstoffen, licht, bladval, etc.), worden de bomenrijen onderdeel van het gemeenschappelijke groen en van de hoofdpaden structuur van het tuinenpark.

5.3.2 Praktische inrichtingswensen

Gebruik van grond- of regenwater voor de gewassen

In het verleden is op De Koekelt regelmatig gediscussieerd over de watervoorziening. Het is een dure voorziening die niet door alle tuinders in dezelfde mate wordt gebruikt. Het gebruik van drinkwater voor het besproeien van de gewassen is bovendien niet duurzaam. Een betere oplossing is het gebruik van grondwater of oppervlaktewater. Het onttrekken van water uit een vijver met vooral een natuurfunctie strookt niet met de functie van die vijver. Daarom is in het nieuwe ontwerp uitgegaan van (handzwengel)pompen die op het grondwater zijn aangesloten. Tuinders die veel water willen geven zullen meer moeten pompen. Eventueel kunnen aan de toekomstige tuinhuisen dakgoten met wateropvang worden gekoppeld. Dit heeft als groot voordeel dat het water niet zo koud is als grondwater of leidingwater.

Water en riolering

Waterleiding en riolering wordt uitsluitend in 'de Bloembol' aangelegd, zodat tuinders en leerlingen hier gebruik kunnen maken van het toilet en handen kunnen wassen. De aanwezigheid van drinkwater is van belang voor de toekomstige nieuwe functies van de Bloembol.

Bodem

Een goede bodem is letterlijk en figuurlijk de basis voor goed tuinieren. De grond in het westelijk deel van De Koekelt is niet geschikt om zonder bodemverbetering te tuinieren. Het ligt laag en is in de winterperiode vaak te nat. Dit gedeelte ligt nu ook niet voor niets braak. Bij verplaatsing van de tuinen naar het westelijke deel zal dit opgehoogd moeten worden. Dit kan door grond van het oostelijk deel te verplaatsen of door grond van elders aan te voeren.

Ook zal bodemverbetering moeten plaatsvinden. Alterra adviseert om na een eventuele ophoging een grondonderzoek uit te laten voeren naar de voedingstoestand en het organische stofgehalte van de grond. Waarschijnlijk zal na het ophogen stalmest opgebracht moeten worden waarna het gehele stuk wordt geploegd. Afhankelijk van de resultaten van het grondonderzoek kan daarna compost (0,5 tot 1 m³ per are) licht worden ingeharkt. De eerste jaren na inrichting van een nieuw tuinenpark zullen tuinders desondanks moeten investeren in hun grond (mest, compost bijv.) om de tuin op eigen wensen en behoeften af te stemmen.

Bijenstal

Voor de bijenstal is de nabijheid van een toegangshek of een hoofdpad van belang. Dan hoeft er niet ver met bijenkasten gesjouwd te worden. Verder is een goede afscheiding nodig om te voorkomen dat mensen en bijen onverwacht met elkaar in contact komen. Ook is ruimte voor drachtplanten vóór en/of rond de bijenstal gewenst. De bijenhouders zijn verder groot voorstander van het aanplanten van drachtplanten in het gemeenschappelijke groen. Deze wens kan gemakkelijk worden gecombineerd met de wensen van de tuinders voor gemeenschappelijk groen.

De imkers willen graag een bijenweide met drachtplanten aanleggen voor de bijenstal, maar hebben dit tot nu toe niet gedaan door de onzekere toekomst van De Koekelt.

Schooltuinen

Voor de schooltuinen is het handig als ze in de buurt van de Bloembol worden geplaatst. De leerlingen hebben dan gemakkelijk toegang tot het gereedschap en het sanitair.

Duurzame energie

Voor- en tegenstanders van elektriciteit op de tuinen liggen zover uit elkaar dat we de conclusie trekken dat het centraal aanleggen van elektriciteit voor alle tuinen geen taak is voor het bestuur.

Zonne- en of wind energie bieden wellicht mogelijkheden om toch ook de individuele wensen van de tuinders te realiseren. Alterra ziet niet direct meerwaarde van elektriciteit op individuele tuinen en adviseert om uitsluitend elektriciteit aan te leggen in 'de Bloembol'. Wanneer de Bloembol uitgroeit tot centrum van het tuinenpark kunnen hier bijvoorbeeld bijeenkomsten worden belegd en presentaties worden verzorgd. Wellicht dat ook de Bloembol voor een aanzienlijk deel kan draaien op duurzame energieopwekking.

Verenigingsgebouw de Bloembol

De Bloembol komt terug als centraal ontmoetingspunt op de Nieuwe Koekelt. De meeste tuinders hebben behoefte aan een gebouw met meer functies, zoals ontmoetingsruimte, een terras, een aantal toiletten, opslag gezamenlijk gereedschap, een keukentje en vergadermogelijkheid en een plek voor het organiseren van bijvoorbeeld een oogstmarkt en andere publieksactiviteiten. De Bloembol kan natuurlijk groeien, klein beginnen en later worden uitgebouwd, wanneer financiën dat toelaten.

Inrichting van een vlinder- en insectentuin

Een tuin vol bloemen en waardplanten voor vlinders en andere insecten heeft grote educatieve, ecologische en sierwaarde. De ruimte rond de Bloembol leent zich uitstekend voor het inrichten van een vlinder- en insectentuin. De soortenkeuze is groot⁵. Door het bouwen van een insectenmuur of insectenhotel wordt nestgelegenheid gecreëerd, bijvoorbeeld voor solitair levende bijen.

Keuze van bomen en struiken voor de afscheiding rondom het tuinenpark

De wens van de tuinders is dat de tuinen afsluitbaar zijn. Dat betekent een hekwerk met een afsluitbare poort. Een hekwerk wordt door de meesten wel erg lelijk gevonden. Er is dan ook gekozen voor een laag hek in een brede gemengde haag van sleedoorn, meidoorn, veldesdoorn, haagbeuk, beuk, etc. De beperkte hoogte maakt contact met de buitenwereld goed mogelijk en de breedte en het 'interne' hekwerk houden ongewenste indringers zoals honden, konijnen en dieven buiten de deur. Het IVN gaf aan dat bij besdragende heesters als vogelvriendelijke maatregel te denken valt aan het planten van: vlier, liguster, lijsterbes, gelderse roos, hondsroos, egelantier en kornoelje. Een andere optie om een afscheiding te creëren is aanplant van lage leibomen. Een dergelijke afscheiding vraagt weinig oppervlakte en geeft door zijn hoogte van circa 1 meter weinig schaduw. Deze heeft een grote opbrengst door horizontale takken, dus meer fruit.

Padenstructuur en toegankelijkheid

Veel tuinders hebben de wens uitgesproken dat mest of compost gemakkelijk naar de eigen tuin gebracht moet kunnen worden. Dit pleit voor de aanleg van brede, verharde of halfverharde (hoofd-)paden. Enkele tuinders die slecht ter been zijn, kunnen via de hoofdpaden gemakkelijk hun tuin bereiken. Aan die centrale ontsluiting komt ook de nieuwe Bloembol te liggen, evenals de gemeenschappelijke parkeerplaats. Openbaarheid van een tuinenpark vereist dat er goede paden zijn. Goede paden zijn tevens van belang voor minder valide bezoekers, mensen met kinderwagens, wandelaars en andere bezoekers.

Aanleg, inrichting en beplanting van een poel

De wens van de tuinders van De Koekelt voor het aanleggen van een poel kwam in eerste instantie voort uit de wens voor een watervoorziening om de gewassen van water te kunnen voorzien. Daarnaast zou de poel een functie moeten hebben voor planten en dieren. Deze twee functies zijn echter slecht te combineren. Juist in tijden van weinig regen zal een groot beroep op het vijverwater worden gedaan terwijl ook de planten en dieren in de vijver dat water nodig hebben. Alterra adviseert om de poel in de directe omgeving van de Bloembol aan te leggen en vooral een natuurfunctie te geven. Het regenwater van het dak van de Bloembol kan dan worden afgekoppeld van het riool en naar de poel geleid, of naar een moerassige regenwateropvang rondom de poel. Een andere mogelijkheid is de aanleg van infiltratiekratten voor het regenwater van het dak.

---

⁵ Blitterswijk, H. van, T.A. de Boer en J.H. Spijker, 2009. De betekenis van het openbaar groen voor bijen. Notitie over de toepassing van stuifmeel- en nectarleverende planten in het openbaar groen ten behoeve van bijen, Alterra-notitie, in voorbereiding.

Tuinhuisjes en kasjes

Het huidige tijdsbeeld laat zien dat mensen in heel Nederland graag meer comfort hebben. Een opstal als een tuinhuis biedt de mogelijkheid om overdag langer op de tuin te verblijven, waardoor de verblijfsintensiteit stijgt. Kassen bieden de mogelijkheid om het teeltseizoen te verlengen. Bij veel tuinders is de wens aanwezig om een huisje of kasje te mogen bouwen. Voor de gemeente Ede is het plaatsen van kasjes of huisjes op de tuinen een lastig onderwerp. Men vreest verrommeling. Er zijn echter voldoende voorbeelden van tuincomplexen in andere gemeenten in Nederland waar gereguleerd gebouwd mag worden en waar dit niet leidt tot een rommelig aanzien. Het bestuur van tuinenpark de "Koekelt" stelt voor om alleen bouwsels toe te staan op tuinen van minimaal 2 are. In overleg zullen gemeente en tuinders hiervoor regels moeten opstellen betreffende afmetingen, toegestane bouwmaterialen, locatie & zichtlijnen, etc. In het ontwerp is rekening gehouden met de mogelijkheid om een kas of tuinhuis neer te zetten.

Aanplant van fruitbomen

De tuinders hebben voorgesteld om gezamenlijk fruitbomen aan te planten. Dit kan zowel als boomgaard in een gemeenschappelijke open parkruimte gebeuren, als door het aanplanten van fruitbomen langs de hoofdroutes. Fruitbomen verrijken een tuinencomplex. Ze geven het gebied meer structuur, verfraaien het aanzien en geven voedsel aan tal van insecten, ook aan honingbijen. Het beheren van fruitbomen is bijzonder interessant maar vraagt deskundigheid vooral op het gebied van snoeien. Dit kan worden ondervangen bijvoorbeeld door het organiseren van snoeicursussen. Goede afspraken zijn nodig over het beheer van de bomen en het gebruik van het fruit.

Aanleg van takkenrillen

Takkenstapels en takkenrillen vergroten de structuur op het tuinenpark; ze bieden broedplek en schuilplaats aan veel soorten dieren. Ze vormen bovendien een goede plek om het snoeihout van bomen en struiken te verwerken.

Contractduur en continuïteit

Continuïteit is een belangrijke voorwaarde om te investeren in de Nieuwe Koekelt. Dat betekent dat de gemeente over een periode van minmaal 10 jaar een huurovereenkomst dient aan te gaan met de VAT, bij voorkeur met een recht van wederhuur voor een periode van opnieuw 10 jaar.

5.3.3 Ruimtebehoefte

Tijdens het onderzoek is uit een inventarisatie van wensen en ideeën van de huidige groep tuinders van De Koekelt naar voren gekomen dat het totaal aan te bewerken oppervlakte voor de volkstuinten op circa 2,3 hectare bedraagt (tabel 2). Dit is exclusief een ruimtereservering voor de paden, de afrastering, verlies door opgaande groenelementen en gemeenschappelijke tappunten voor water.

Uitgaande van de wensen van de tuinders voor een open tuinenpark betekent dit het volgende. Wanneer het zoekgebied beperkt blijft tot het huidige terrein van circa 5 hectare zal een eventuele aanleg van twee voetbalvelden binnen ditzelfde zoekgebied de mogelijkheden voor het ontwikkelen van een open tuinenpark blokkeren. Echter wanneer het zoekgebied uitgebreid kan worden buiten het huidige volkstuintenterrein in de directe omgeving zijn er veel meer mogelijkheden voor het realiseren van een open tuinenpark. In dit laatste scenario kunnen wellicht de voetbalvelden en de wens om tot een open tuinenpark te komen beiden worden gerealiseerd.

	Oppervlakte in m	aantal	totaal
tuin	50	10	500
	100	36	3.600
	150	22	3.300
Schatting behoefte niet geënuquêteerden	150	24	3.600
	200	23	4.600
	250	2	500
	300	14	4.200
bijentuin	500	1	500
schooltuin	500	1	500
verenigingsgebouw	500	1	500
parkeerplaatsen	300	1	300
mestplaats	500	1	500
poel	500	1	500
Totaal			23.100
<i>Beschikbaar</i>			27.000
verschil			3.900
paden			p.m.
afrastering			p.m.
groenelementen			p.m.
waterpunten			p.m.

Tabel 2 Uit dit overzicht van ruimtewensen blijkt dat 2,7 hectare hoogstens ruimte biedt voor een compact volkstuinencomplex. Groene parkruimte voor recreatief medegebruik is er dan niet.

5.3.4 Samengevat

Volkstuinen in Nederland

- In Nederland zijn circa 250.000 volkstuinders actief op een oppervlakte van zo'n 3.900 hectare.
- De functie van volkstuinen is veranderd van voedselvoorziening naar veel meer een sociaal-recreatieve functie.
- De laatste tijd zijn er grote veranderingen in de 'bevolking' van volkstuinen te zien. Jonge gezinnen, vrouwen en tuinders van allochtone herkomst vervangen steeds meer de traditionele volkstuinder (autochtone man van 50-plus).
- Van oudsher gesloten volkstuincomplexen openen zich meer en meer onder andere door de toenemende druk op de ruimte.
- De landschappelijke, ecologische, sociale en recreatieve betekenis van volkstuinen voor de stedeling is beduidend toegenomen.
- De tuin blijkt voornamelijk voor oudere tuinders een belangrijke ontmoetingsplek.
- De bijdrage van de tuin aan de gezondheid wordt steeds vaker genoemd.
- Naast het versterken van de sociale samenhang kunnen tuinenparken een belangrijke bijdrage leveren aan de integratie van verschillende culturen in de samenleving.

Volkstuinen in het beleid

- In Nederland bestaat in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland en Denemarken geen specifieke volkstuinwet. De Nota Ruimte (Nota Ruimte, 2006) geeft aan als meest recente nota ruimtelijke ordening de aanleg van nieuwe tuinenparken belangrijk te vinden.
- Enkele gemeenten in Nederland hebben specifiek beleid ten aanzien van volkstuinen.
- De gemeente Ede heeft geen specifiek beleid ten aanzien van volkstuinen.
- Volkstuinen en sportvelden worden vaak onder de noemer extensief ruimtegebruik geschaard. Overheden leggen volkstuinen, mede door de toenemende druk op de schaarse ruimte in de stad, vaak de eis van recreatief medegebruik op. Overheden stellen geen eis van recreatief medegebruik aan sportvelden, terwijl die een vergelijkbare gebruiksintensiteit kennen.

Peppelensteeggebied en de gemeente

- De gemeente geeft aan dat het gebied een functionele drager mist en geeft in haar Handboek Groenstructuur en Groenbeleid aan dat ze het voornemen heeft een integraal plan voor het Peppelensteeggebied op te stellen.
- Ondanks het ontbreken van een integraal plan voor het gebied, projecteert de gemeente twee voetbalvelden op de locatie van het huidige volkstuincomplex De Koekelt en houdt de optie open voor bepaalde vormen van bebouwing in het noordelijke gedeelte van het Peppelensteeggebied.

Multifunctioneel karakter

- Het complex blijkt multifunctioneler dan op het eerste gezicht lijkt. De aanwezigheid van een bijenstal, schooltuinen en nestkasten voor vogels tonen de samenwerking tussen de volkstuinders en met meerdere andere partijen.
- De tuinders op De Koekelt vormen een afspiegeling van onze multiculturele samenleving. Dit is waarneembaar in de vorm van het 'agrarisch gebruik' van de tuinen.
- De bijenhouders verzorgen regelmatig demonstraties voor leerlingen van Edese basisscholen.
- De leerlingen van groep 7 van de Edese Montessorischool uit de Rietkampen zijn wekelijks op de tuin te vinden. De school ziet in het gebruik van de tuinen een belangrijk onderwijskundig doel. Tuinieren is van belang voor het vergoten van de kennis over de herkomst van het dagelijks eten en het natuur- en milieubewustzijn. De toegankelijkheid van het gebied maakt dat alleen de grotere kinderen (groep 7 en 8) op de fiets naar het complex kunnen komen.
- Het IVN doet jaarlijks een broedvogelinventarisatie en verzorgt in het voorjaar in en rondom het complex een vogelexcursie.

Koekelt en de omgeving

- Het Peppelensteeggebied waar De Koekelt deel van uitmaakt ligt ingesloten in het stedelijk gebied.
- Het gebied dat momenteel als een soort achterkant van de stad fungeert, is door de toename van het aantal functies haar agrarische karakter geleidelijk aan kwijtgeraakt. Het gebied is ruimtelijk sterk versnipperd.
- Het groengebied bevat een aantal landschapselementen met cultuurhistorische waarde, zoals houtsingels en bomenrijen.
- De Koekelt is een volkstuincomplex omgeven door een hekwerk en gelegen in een parkachtige omgeving.
- Een terugloop in het ledental (jaren 90) heeft geleid tot braakligging van een deel van de tuinen.
- Jarenlange braakligging van tuinen heeft een natuurlijk ogende groenstructuur doen ontstaan.
- Het meest westelijke deel van het complex vertoont de meeste braak door de lagere en nattere ligging.

Praktische inrichtingsaspecten

- De ervaring van elders leert dat de eerste jaren na het betrekken van een nieuw tuinenpark tuinders ondanks de groundbewerking zullen moeten investeren in hun grondverbetering.
- Uitgaande van het huidige aantal leden (131) en hun wensen is duidelijk geworden dat 2,7 hectare onvoldoende ruimte biedt om alle wensen een plek te geven.
- Bestaande ecologische en cultuurhistorisch waardevolle beplantingen vormen voor het tuinieren zelf een belemmering.
- Een verhuizing van het tuinenpark naar het westelijke gedeelte, noodzakelijk als de geplande voetbalvelden doorgang vinden, brengt de tuinders meer dan tevoren in een sociaal ruimtelijke isolement.

5.4 Ontwerpvisie

5.4.1 Wensen van de tuinders vertaald, een terugblik op een bewogen jaar

Decemberavond in het teken van de wens en het ideaal / maandag 8 dec '08

De avond stond vooral in het teken van de toekomstdroom. Het motto was: iedereen kan alles zeggen, alle ideeën zijn even waardevol. Er is een start gemaakt met een discussie over wat nu een multifunctioneel tuinenpark voor De Koekelt eigenlijk zou moeten zijn. Vragen die centraal stonden waren: wat betekent De Koekelt nu voor jou en je medetuinders? Wat zou het volkstuintenpark kunnen betekenen voor de omgeving? Welke problemen vragen om een oplossing? Een gedeelde mening is dat, net zoals nu, anderen gebruik moeten kunnen blijven maken van het tuinencomplex. Dat wil zeggen de Edese Bijenvereniging, het IVN, de schooltuinen. De hoeveelheid medegebruik van het tuingedeelte van het tuinenpark willen de tuinders van De Koekelt zelf kunnen bepalen.

Figuur 12 Na een presentatie van de onderzoekers over de opzet van het onderzoek en het doel van de avond gaan de tuinders in groepen uiteen.

Inspirerende excursie naar Elderveld / zaterdag 18 april '09

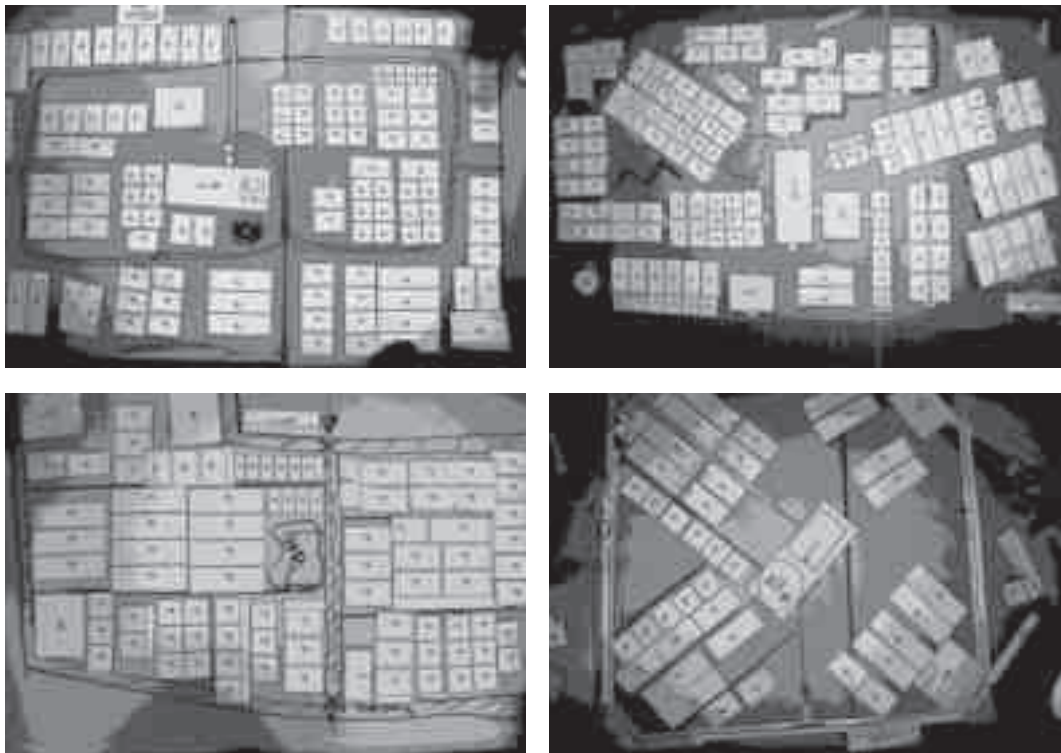
Deze mooie ochtend begon met een ouderwetse schoolreisbus vanaf het parkeerterrein bij De Koekelt. Het reisdoel was Arnhem aan de overkant van de Rijn, te bereiken via de Nelson Mandelabrug en de Drielsedijk. In deze ochtend was aandacht voor de geschiedenis van het complex, een excursie over het terrein en een lunch met aansluitend studentenpresentaties en discussies. Opvallende aspecten waren het imposante eigen verenigingsgebouw, de goede samenwerking met de gemeente en de wijkorganisaties, de winkel en de clusters van tuinen in een parksetting. Het Elderveld kent een vergelijkbare context als De Koekelt, gelegen aan de rand van de wijk, met aangrenzend een park, sportvelden en een rioolwaterzuivering. Het was een fascinerende ochtend waarbij de bewogen historie het vele vrijwilligerswerk samen met slimme constructies voor het beheer van de openbare ruimte, goed over het voetlicht zijn gekomen.

Figuur 13 De excursie naar BTV-Elderveld maakt duidelijk dat een volkstuintencomplex en een park zeer goed te integreren zijn. De excursie startte in het benijdenswaardige verenigingsgebouw van de vereniging met een toelichting van voorzitter Eduard van Dam. De studenten grepen de gelegenheid aan om hun ideeën met de tuinders te delen en te bediscussiëren. De tunnelkas, waar veel aan eigen kweek voor de verkoop wordt gedaan, trok veel aandacht. De inrichting laat zien dat afrasteringen ook goed op een natuurlijke wijze vorm kunnen krijgen.

Ontwerpbijeenkomst – ontwerp uw eigen Koekelt / dinsdag 19 mei '09

Deze ontwerpbijeenkomst was gericht op het verkennen van de mogelijkheden voor De Koekelt als sterk geconcentreerd tuinencomplex of als tuinenpark. Vier groepen hebben deze avond geworsteld met de vraag om een multifunctioneel tuinenpark De Koekelt als eiland of als onderdeel van een park te ontwerpen. Telkens een opzet met natuur en zonder natuur als onderdeel van het park. Duidelijk is geworden dat een Nieuwe Koekelt niet een op zichzelf staande ontwikkeling mag zijn. Een open tuinenpark zonder aansluiting bij het bestaande groen in het Peppeleensteeggebied is onmogelijk. Juist door deze aansluiting worden kansen gezien om het hele Peppelensteeggebied een impuls te geven.

Figuur 14 In groepen zijn op deze avond aan de hand van opdrachten verschillende scenario's voor een toekomstige inrichting verkend. De avond heeft duidelijk gemaakt dat een Nieuwe Koekelt niet een op zichzelf staande ontwikkeling mag zijn. Een open tuinenpark vraagt om een goed inbedding in het bestaande groen van het Peppelensteeggebied.

Principes

- Park zonder natuur kan niet
- Regulier - biologisch mag beide
- Halfopen complex als onderdeel van hele Peppelensteeggebied

Bebouwing op complex

- Kasjes en/of huisjes op kavels groter dan 200 m²
- Nieuw Multifunctioneel verenigingsgebouw

Inrichting Tuinenpark (route, entree, voorzieningen, structuur, randen)

- Tuinenpark als onderdeel van openbaar park
  - Rondom verharde paden, ook voor publiek
    - Hoofdpaden verhard
    - Nevenpaden onverhard, maar goed begaanbaar
  - Schaduwbomen zoveel mogelijk aan de randen
  - Open plekken tussen de tuinen worden grasveld
- Grote en kleine tuinen door elkaar
- Een centrale plaats voor stort mest nabij ingang
- Decentrale plaatsen naar gelang het aantal tuinenclusters
  - Via royale paden mesttransport mogelijk naar mestplaatsen
- Bijen in de hoek (verder weg van de tuinen)
- Gemeenschappelijke zaken langs hoofdpad
  - Centraal gelegen Bloembol
  - Schooltuin dicht bij Bloembol
  - Vlindertuin
  - Paddenpoel
- Hekwerk om de tuin
  - Afsluitbare poort
  - Hekwerk in het groen
  - Meerdere afsluitbare ingangen
- Eigen parkeerplaats
  - 10 parkeerplaatsen bij hoofdingang

Organisatie

- Samenwerking andere organisaties (school, IVN, bijenvereniging) voortzetten en mogelijk uitbreiden
- Onderhoud gemeenschappelijke delen en park (misschien) door PERMAR⁶
- Jaarlijkse gezamenlijke barbecue
- Zaterdagen open voor publiek/koffie en mogelijk het organiseren van publieksactiviteiten als een oogstmarkt

Inrichting Bloembol (verenigingsgebouw)

- Waterleiding & riolering & elektra bij het verenigingsgebouw
  - In Bloembol aantal toiletten, aan buitenzijde toegankelijk.
- Eventueel winkel (in eerste instantie gericht op verkoop zaaigoed e.d. aan de tuinders) in de Bloembol
- Waterpoel en verenigingsgebouw combineren
- Gebruik zonne- energie
- Vlindertuin bij de Bloembol
- Opslag van gezamenlijk gereedschap

Kader 10 Punten waarover de deelnemers overeenstemming hadden na ontwerpbijeenkomst 19 mei.

⁶ **Personen marketing:** Permar is een bedrijf, gevestigd in Ede dat al 50 jaar sociale werkvoorziening verzorgt. De filosofie van het bedrijf is dat iedereen recht heeft op arbeid.

Eindpresentatie 'Tuinenpark 'de Nieuwe Koekelt' dinsdag 30 juni '09

Deze slotavond kende een ongekend grote opkomst. De ontwikkelde ontwerpvisie werd door vrijwel alle aanwezigen ondersteund. De ontwerpvisie is een clustering geworden van een viertal afsluitbare volkstuincomplexen in een parkomgeving. Bestaande ecologisch en cultuurhistorisch waardevolle beplantingen zijn daarbij opgenomen in de parkstructuur. Aan een centrale ontsluiting liggen de gemeenschappelijke functies.

5.4.2 Studentenontwerpen, een inspiratiebron

In hun afstudeerwerk hebben studenten van Hogeschool Van Hall Larenstein aandacht gevraagd voor de bredere context van de omgeving (Peppelsteeggebied), waar De Koekelt onderdeel van uitmaakt. De studenten hebben in een eerste fase van het afstudeeronderzoek twee masterplannen gemaakt voor het Peppelensteeggebied. In de tweede fase van het afstudeeronderzoek hebben ze een aantal deelaspecten binnen het plangebied uitgediept. In de derde en laatste fase van het afstudeeronderzoek hebben ze vier mogelijke uitwerkingen gemaakt voor een Nieuwe Koekelt. De ontwerpbenadering was gericht op een integrale aanpak van de groene long naast de wijk Veldhuizen en de veranderingen op De Koekelt. Zij hebben een aantal volkstuincomplexen bezocht op verschillende plaatsen in Nederland. Daarnaast hebben ze tijdens de excursie naar Elderveld voor de tuinders van De Koekelt een presentatie en discussie verzorgd. De bijzondere waarde van hun inbreng ligt in de brede kijk waarmee zij het gebied en het tuinencomplex hebben benaderd en in de creatieve en soms inspirerende ontwerpideeën die ze hebben aangedragen.

Figuur 15 Masterplan 'Schetsplan de Gelderse Scheg' opgesteld door Jorrit Zwart en Gijs Rijnbeek.

Figuur 16 Masterplan 'Het Groene Hart van Ede' opgesteld door Jac Duyf en Jordy Stokhof de Jong.

Figuur 17 Deelontwerp uitwerking Koekelt, 'Het erf Centraal', opgesteld door Jorrit Zwart

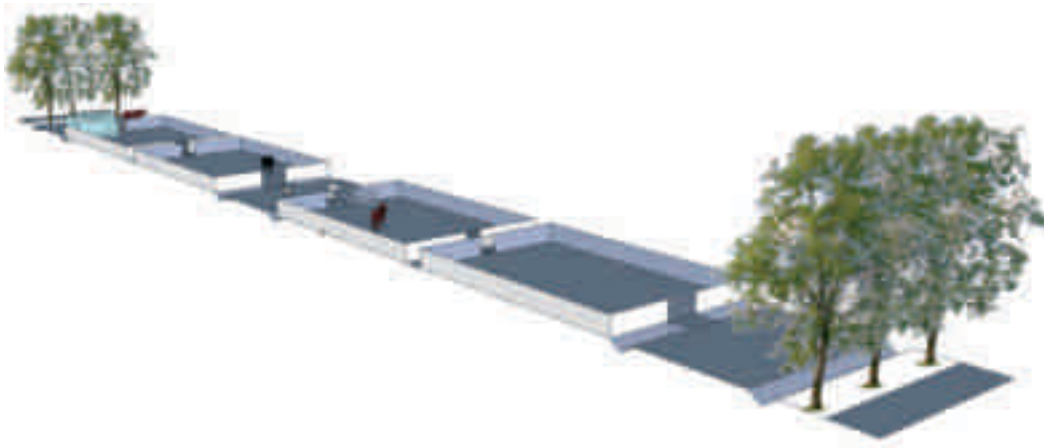
Figuur 18 Deelontwerp uitwerking Koekelt, 'Hoeve van het volk', opgesteld door Gijs Rijnbeek

Figuur 19 Deelontwerp uitwerking Koekelt, 'Volkstuinencomplex De Koekelt', opgesteld door Jac Duyf

Figuur 20 Deelontwerp uitwerking Koekelt, 'Tuincomplex Het Groene Hart van Ede', opgesteld door Jordy Stokhof de Jong

Doorsnede/perspectief wijkstuifren in de weide

Goede bezetting

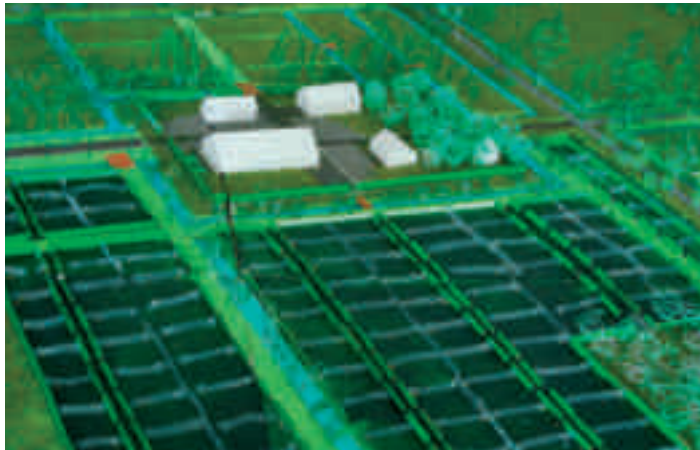

Redelijke bezetting

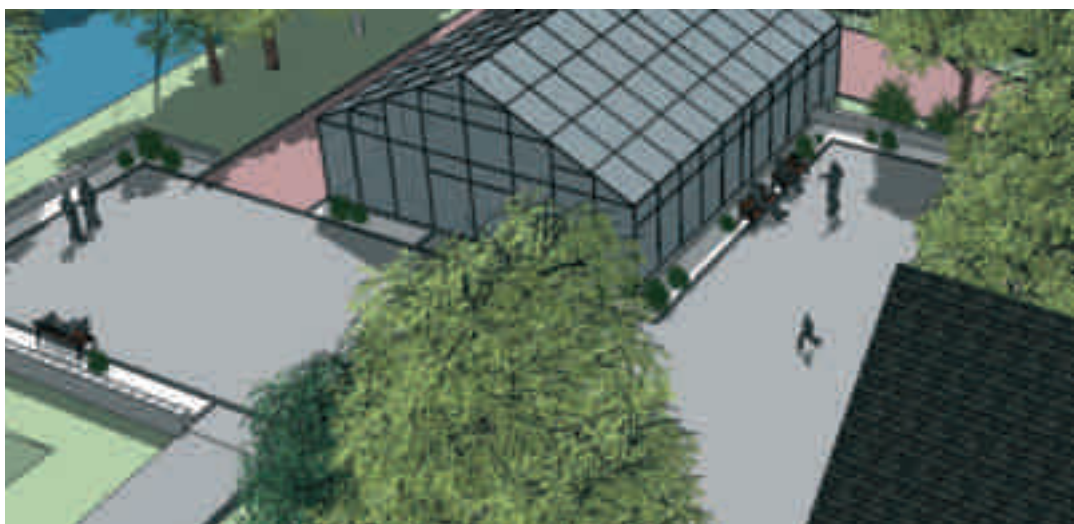
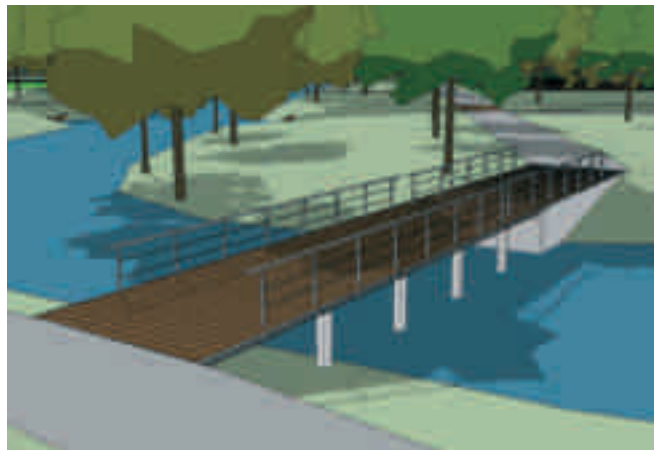

Matige bezetting

Figuur 21 Een van de creatieve ideeën was om de tuinen als kamers in een door schapen begraasde weide te plaatsen. Wanneer een tuin niet wordt gebruikt kan het worden beheerd door er schapen te laten grazen.

Figuur 22 De studenten hebben veel werk verzet. Ze hebben naast rapporten powerpointpresentaties, maquettes, posters en zelfs een computeranimatie opgeleverd.

Figuur 23 De studenten hebben veel aandacht besteed aan de verbeelding in 3D perspectief.

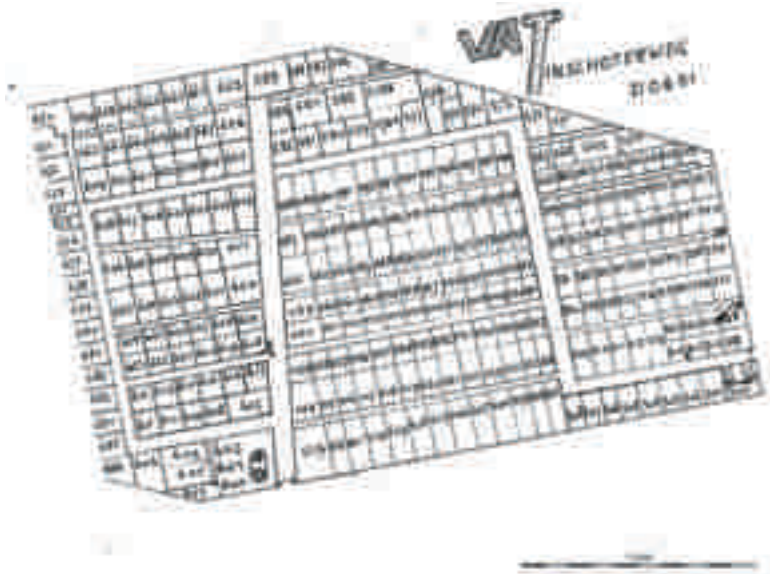
5.4.3 Implicaties wensen

Half open tuinenpark - ruimtebeslag

Uitgaande van het huidige aantal leden (131) en de opgegeven wensen van de tuinders ten aanzien van de grootte van de tuinen wordt duidelijk dat binnen 2,7 hectare onvoldoende ruimte gevonden kan worden om de ambities te realiseren (5.3.3). Wanneer de zoekruimte kan worden vergroot naar de directe omgeving buiten het huidige volkstuinterrein ontstaan er wellicht interessante mogelijkheden. De wensen van de tuinders voor een multifunctioneel open tuinenpark en de wensen van de gemeente voor twee extra voetbalvelden zijn dan mogelijk beide te realiseren.

Figuur 24 Luchtfoto van het complex zoals dat er nu bijligt (bron: Google Earth).

Figuur 25 Tekening van de verdeling van de percelen zoals die nu zijn verdeeld (bron: VAT-Ede).

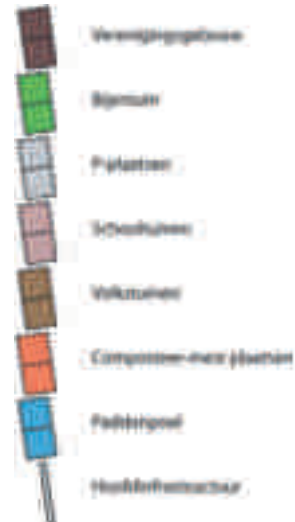
Figuur 25 Verkennende schets uit 2007 voor het volkstuintuincomplex De Koekelt gemaakt door de tuinders zelf (bron: VAT-Ede).

Figuur 26 In deze afbeelding is de schets van de gemeente voor een mogelijke opstelling van de voetbalvelden op het huidige terrein geprojecteerd. Deze situatie schets wordt door de tuinders niet geaccepteerd.

Figuur 27 Wensen vertaald naar oppervlakte. Het dikke zwarte kader vertegenwoordigt een oppervlakte van 2,7 hectare.

Figuur 28 Wanneer de huidige tuinderswensen (tabel 2, pagina 40) als uitgangspunt worden genomen en de schets van de gemeente rondom de twee voetbalvelden letterlijk wordt geïnterpreteerd, biedt het tuinenpark op het westelijke gedeelte van het terrein onvoldoende mogelijkheden om ook de waardevolle cultuurhistorische en ecologische structuren te behouden.

Figuur 29 Een tuinenpark op het oostelijke gedeelte (huidige locatie) biedt wel de noodzakelijke ruimte voor het behoud van de waardevolle ecologische en cultuurhistorische structuren.

Bestaande cultuurhistorische en ecologische waarden

Bestaande cultuurhistorisch en ecologisch waardevolle beplantingen zijn voor het tuinieren zelf eerder een belemmering dan een aanvulling. Alleen een benadering waarbij de tuinen in een parksetting worden opgenomen biedt goede kansen voor behoud en mogelijk versterking van de cultuurhistorische en ecologisch waardevolle structuren op het huidige complex.

Figuur 30 Een open tuinencomplex op het terrein biedt goede mogelijkheden cultuurhistorisch en ecologisch waardevolle elementen te behouden door ze in een parkstructuur op te nemen.

Positie in het gebied

Als het tuinenpark naar het westelijke deel van het huidige terrein moet verhuizen krijgt dit, naast een slechte bodemkwaliteit, te maken met een sociaal en ruimtelijk geïsoleerde positie in het gebied. De afstand tot de naastgelegen woonwijk wordt groter en de bereikbaarheid vanuit het oosten wordt alleen maar slechter. De tuinen vormen dan 'de laatste halte' in het gebied. Dit gegeven conflicteert sterk met de wens van de tuinders om door middel van een open tuinenpark een grotere sociale en maatschappelijke rol te willen gaan spelen in het gebied.

5.4.4 Visie van de tuinders

Met grote steun van de tuinders is er een toekomstvisie voor De Koekelt geschetst. Deze verkenning heeft plaats gevonden binnen de huidige contouren van het complex. Bestaande ecologisch en cultuurhistorisch waardevolle structuren zijn in deze ontwerpvisie opgenomen in een open

Figuur 31 Ontwerpvisie, een halfopen tuinencomplex in een parksetting op het oostelijke deel van het terrein. Wanneer de zoekruimte wordt vergroot zijn er uitgaande van de ontwerpprincipes uit deze ontwerpvisie diverse andere ruimtelijke configuraties mogelijk. Wellicht kunnen dan de wensen van de tuinders en de wensen van de gemeente beiden worden gerealiseerd.

parkstructuur. De volkstuinten liggen als clusters in deze parkstructuur, alle omgeven door een haag en een afsluitbaar hek. Voor de verbeelding van de visie is hier uitgegaan van een situering op het oostelijke deel van het complex naar de wens van de tuinders. Wanneer een groter gebied wordt geselecteerd als zoekruimte zijn er uitgaande van de ontwerpprincipes uit de ontwerpvisie diverse andere ruimtelijke configuraties mogelijk. Wellicht dat dan en aan de wensen van de tuinders en aan de wens van de gemeente tegemoet gekomen kan worden.

5.4.5 Conclusie

Het onderzoek resulteert in het inzicht dat een tuinencomplex in een parksetting op deze locatie alleen kansen biedt als er over de grenzen van het huidige gebied heen gekeken kan worden. Een tuinencomplex in een parksetting kan op de lange termijn van groot belang zijn voor de ontwikkeling van het Peppelensteeggebied als geheel. De verwachte recreatieve druk op het gebied gezien de stedelijke ontwikkelingen in de nabije omgeving, de bestaande cultuurhistorische en ecologische kwaliteiten, en de sociaal-maatschappelijke waarde van een tuinenpark lijken voldoende zwaarwegende redenen voor de gemeente op te leveren om serieus in te gaan op de wensen en ideeën van de tuinders.

6 Conclusies en aanbevelingen

6.1 Inleiding

De centrale probleemstelling was gericht op de vraag hoe het volkstuintencomplex De Koekelt om te vormen tot een multifunctioneel tuinenpark. Vanaf de start is een belangrijke voorwaarde geweest dat de tuinders zich ook in een nieuwe context kunnen herkennen, dat het een plek wordt waar ze zich thuis kunnen voelen en waar ze hun hobby met plezier kunnen beoefenen.

Behandelde onderzoeksvragen

- Welke wensen leven er onder de tuinders ten aanzien van de toekomst van De Koekelt?
- Wat verstaan de tuinders van De Koekelt onder een multifunctioneel tuinenpark, aan welke functie voor de omgeving denken ze?
- Waar ligt de grens tussen een multifunctioneel tuinenpark als openbare ruimte en het meer private volkstuingebeuren?
- Welke wensen leven er bij andere huidige én mogelijke toekomstige gebruikers van het tuinencomplex (zoals de Edese Bijenvereniging, IVN, Montessorischool, Vlinderstichting)?

Behandelde praktische inrichtingsvragen

- Bodemverbetering over het gehele complex, inclusief grondverplaatsing;
- Keuze van bomen en struiken voor de afscheiding rondom het complex;
- Inrichting van een vlindertuin;
- Inrichting van de tuin rondom de bijenstal;
- Aanleg, inrichting en beplanting van een vijver;
- Aanplant van fruitbomen;
- Watervoorziening.

In dit slothoofdstuk wordt stilgestaan bij de beantwoording van de hierboven geformuleerde onderzoeksvragen (6.2 bevindingen), worden conclusies getrokken (6.3 conclusies) en worden aanbevelingen gedaan voor vervolgstappen (6.4 aanbevelingen).

6.2 Bevindingen

Wat in deze studie heel sterk naar voren is gekomen is de sterke (emotionele) band die de tuinders hebben met hun grond. De tuin wordt ervaren als het verlengde van het eigen huis, het is een plek van ontspanning, een plek om je (klein)kinderen mee naartoe te nemen en spelenderwijs te laten ontdekken hoe een zaadje een plant wordt en wat wel en niet eetbaar is. Tuinieren is ook leven, dicht bij de natuur, genieten van flora en fauna, lekkere groenten telen en een gezellig praatje met je medetuinder.

Wensen tuinders

- De tuinders willen de bestaande samenwerking (multifunctionaliteit) met het IVN, de bijenvereniging en de scholen met hun schooltuinen voortzetten en versterken.
- De tuinders zijn nieuwsgierig naar samenwerking met andere partijen. De strategie om door te groeien naar een multifunctioneel tuinenpark past daar bij.
- De tuinders hebben een sterke voorkeur niet te verhuizen naar het westelijke gedeelte. Een dergelijke verhuizing zal de tuinders in een nog sterker sociaal en ruimtelijke isolement brengen.
- Bij de tuinders van De Koekelt leeft een sterke behoefte, na jaren van onduidelijkheid, aan zekerheid op de lange termijn. Zekerheid die nodig is om te kunnen werken aan een nieuwe droom, een multifunctioneel tuinencomplex dat midden in de samenleving staat.
- Wanneer de tuinderswensen van het huidige aantal leden ten aanzien van de oppervlakte te bewerken grond worden opgeteld levert dat al een ruimtebeslag van minimaal 2, 3 hectare op (exclusief ruimte voor paden, etc.).
- De tuinders zouden graag tuinieren zonder hinder van de bestaande ecologische en cultuurhistorisch waardevolle beplantingen op het terrein. Schaduw en beworteling hebben een nadelige invloed op het telen van groenten.

- De tuinders hebben een sterke wens om het verblijf op de tuinen te kunnen verlengen en veraangename middels de mogelijkheid van het plaatsen van een tuinhuisje.
- Daarnaast is er de wens om het groeiseizoen te kunnen verlengen middels een kasje op de tuin.
- De tuinders hebben een sterke wens voor een nieuw multifunctioneel verenigingsgebouw. Een gebouw waar naast opslag van gezamenlijk gereedschap ook een toiletvoorziening is. Waar een mogelijkheid bestaat voor een kleine winkel en een kleine keuken, en het liefst een gebouw dat ook kan fungeren als vergaderlocatie en ontvangstruimte voor gasten (zoals de schoolkinderen).

Multifunctioneel tuinenpark

- De tuinders geven aan dat het huidige complex multifunctioneler is dan op het eerste gezicht lijkt. De aanwezigheid van een bijenstal, schooltuinen en nestkasten voor vogels zijn een fysieke weerslag van de samenwerking tussen de volkstuinters en andere partijen.
- De demonstraties van de bijenhouders voor leerlingen van Edese basisscholen, de wekelijkse aanwezigheid van groep 7 van de Edese Montessorischool uit de Rietkampen en de jaarlijkse een broedvogelinventarisatie en de voorjaarsexcursie van het IVN in en rondom het complex zijn voorbeelden al bestaande van multifunctionele activiteiten.
- De tuinders zien in een multifunctioneel tuinenpark de kans de eigen wensen ten aanzien van het tuinieren en een verdere samenwerking met andere partijen in de Edese samenleving te bewerkstelligen. Een eerste stap in die opening naar de Edese samenleving is een volkstuintencomplex als onderdeel van een park, zodat recreatief medegebruik en daarmee sociale contacten mogelijk worden.

Wensen huidige én mogelijke toekomstige gebruikers

- De imkervereniging wil graag een bijenweide met drachtplanten aanleggen voor de bijenstal, maar hebben dit tot nu toe niet gedaan door de onzekere toekomst van De Koekelt.
- De school ziet in het gebruik van de tuinen een belangrijk onderwijskundig doel. Tuinieren is van belang voor het vergoten van de kennis over de herkomst van het dagelijks eten en het natuur- en milieubewustzijn. Een verbeterde toegankelijkheid (op de fiets) van het gebied zou ook groepen onder groep 7 en 8 in de mogelijkheid stellen het complex te bezoeken.
- Een vertegenwoordiger van belangenvereniging Levendaal (bewoners van Veldhuizen B) geeft aan dat de tuinen juist vanwege hun agrarische karakter een belangrijke bijdrage leveren aan de structuur van het gebied. Het agrarische karakter dat het gebied had in 1983 is volgens de belangenvereniging geleidelijk aan zoekgeraakt.

In hoofdstuk vijf is uitgebreid aandacht besteed aan een diverse praktische inrichtingszaken. Deze praktische onderwerpen zijn beoordeeld op hun 'waarde' voor een nieuw multifunctioneel complex, ze zijn echter niet tot in detail uitgewerkt. Hieronder volgt een korte samenvatting gebaseerd op de oorspronkelijke onderzoeksvragen.

Bodemverbetering

- Een goede bodem is letterlijk en figuurlijk de basis voor goed tuinieren. Wanneer bij verplaatsing van tuinen ophoging aan de orde is zal een aanzienlijke investering in bodemverbetering noodzakelijk zijn. De eerste jaren na een herinrichting zullen tuinders desondanks moeten investeren in hun grond met mest en compost om de tuin op eigen wensen en behoeften af te stemmen.

Bomen en struiken voor de afscheiding

- De wens voor meer openheid en behoud van de veiligheid hoeven niet te conflicteren. De tuinencomplexen kunnen worden omheind met een afsluitbaar laag hekwerk ingebed in een brede gemengde haag. De beperkte hoogte maakt contact met de buitenwereld goed mogelijk, maar houdt ongewenste indringers als honden, konijnen en dieven buiten de deur.
- Takkenstapels en takkenrillen vormen interessante structuurvormende elementen. Ze vormen een goede plek om het snoeihout van bomen en struiken te verwerken en bieden een broedplek en schuilplaats aan veel soorten dieren.

Inrichting van een vlinder- en insectentuin

- Een tuin vol bloemen en waardplanten voor vlinders en andere insecten heeft grote educatieve, ecologische en sierwaarde. De ruimte rond de Bloembol leent zich uitstekend voor het inrichten van een vlinder- en insectentuin. Door het bouwen van een insectenmuur of insectenhotel wordt nestgelegenheid gecreëerd, bijvoorbeeld voor solitair levende bijen.

Tuin rondom de bijenstal

- Om veel sjouwen met bijenkasten te voorkomen is nabijheid van een toegangshek of een hoofdpad van belang. De bijenstal met drachtplantentuin moet zo gesitueerd worden dat mensen en bijen niet onverwacht met elkaar in contact komen. De bijenhouders zijn verder groot voorstander van het aanplanten van drachtplanten in het gemeenschappelijke groen. Deze wens kan gemakkelijk worden gecombineerd met de wensen van de tuinders voor gemeenschappelijk groen door bijvoorbeeld een vlindertuin.

Aanleg, inrichting en beplanting van een vijver

- Een poel als watervoorziening voor de gewassen en als habitat voor planten en dieren is een niet haalbaar. Alterra adviseert om de poel in de directe omgeving van de Bloembol aan te leggen en vooral een natuurfunctie te geven. Het regenwater van het dak van de Bloembol kan dan worden afgekoppeld van het riool en naar de poel geleid, of naar een moerassige regenwateropvang rondom de poel.

Aanplant van fruitbomen

- De tuinders hebben voorgesteld om gezamenlijk fruitbomen aan te planten. Dit kan zowel als boomgaard in een gemeenschappelijke open parkruimte gebeuren, als door het aanplanten van fruitbomen langs de hoofdroutes. Fruitbomen verrijken een tuinencomplex; ze geven het gebied meer structuur, verfraaien het aanzien en geven voedsel aan tal van insecten, ook aan honingbijen.

Gebruik van grond- of regenwater voor de gewassen

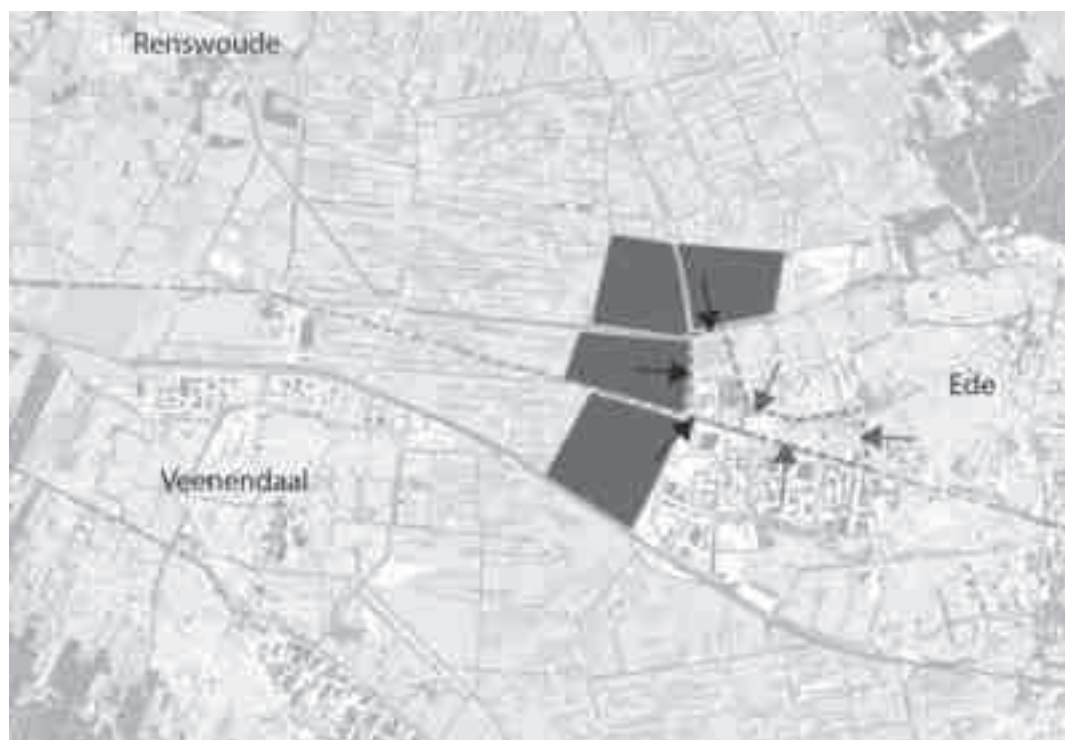
- In het nieuwe ontwerp is uitgegaan van (handzwengel)pompen die op het grondwater zijn aangesloten, hetgeen een duurzame optie is dan het gebruik van drinkwater. Tuinders die veel water willen geven zullen meer moeten pompen. Eventueel kunnen aan de toekomstige tuinhuisen dakgoten met wateropvang worden gekoppeld. Dit heeft als groot voordeel dat het water niet zo koud is als grondwater of leidingwater.
- Waterleiding en riolering wordt uitsluitend in 'de Bloembol' aangelegd, zodat tuinders en leerlingen hier gebruik kunnen maken van het toilet en handen kunnen wassen. De aanwezigheid van drinkwater is van belang voor de toekomstige gewenste nieuwe functies van de Bloembol.

6.3 Conclusies

Het Peppelensteeggebied is deels een verrommeld gebied met een onduidelijke structuur en een sterke versnippering in eigendom en activiteiten. Het wordt als groengebied de komende jaren verder ingesloten door stedelijke ontwikkelingen (figuur 32).

De belangrijkste conclusie van het onderzoeksproject luidt dat een multifunctioneel tuinenpark als De Koekelt een sterke structuurdrager kan zijn voor het gehele Peppelensteeggebied. Een gebied dat de potentie heeft een groen tegenwicht te vormen voor de oprukkende verstedelijking en versnippering van dit van Ede West. De gemeente Ede kan dit mogelijk maken door samen met de tuinders een start te maken om het gehele Peppelensteeggebied weer structuur te geven.

Onderzoek bevestigt dat volkstuinen van grote waarde kunnen zijn voor de samenleving; functies van volkstuinen liggen onder meer op sociaal, cultuurhistorisch, ecologisch en educatief gebied. Geleidelijk worden ook in Nederland de belangrijke functies van volkstuinen erkend.

Figuur 32 In H3.1 werd al duidelijk dat het gebied sterk versnipperd is. Deze afbeelding laat zien dat de verwachte toekomstige ontwikkelingen het gebied volledig zullen insluiten in het stedelijk weefsel.

Het initiatief van de tuinders van De Koekelt om hun volkstuincomplex met multifunctionele kenmerken om te bouwen naar een multifunctioneel tuinenpark biedt goede aanknopingspunten om meer eenheid in het Peppelensteeggebied als geheel te brengen. Het tuinenpark kan een belangrijke motor zijn voor de ontwikkeling van het gehele gebied tot kloppend groen hart van dit deel van Ede. Als twee voetbalvelden worden aangelegd op een deel van de huidige volkstuinen, is het onmogelijk gebleken binnen de huidige grenzen van het terrein De Koekelt om te vormen tot een tuinenpark met functies voor de omgeving,

De besturen van VAT-Ede en De Koekelt laten zien dat ze oog hebben voor de functies die een tuinenpark voor de samenleving heeft. De besturen en de tuinders samen worden in staat geacht om het veranderproces in te vullen.

Door doelbewust te ontwerpen en in te richten wordt de waarde van het tuinenpark voor de samenleving verder vergroot. Deze waarden zijn gelegen in het multifunctionele karakter van het tuinenpark: het creëren van leefgebied voor planten en dieren, het creëren van ecologische verbindingen, het benadrukken en versterken van de cultuurhistorische elementen, het aanleggen van een aantrekkelijk uitlooptgebied voor omliggende wijken en het versterken van de educatieve en sociale aspecten. Het huidige volkstuinencomplex is al een plek waar mensen van origine afkomstig uit veel landen elkaar ontmoeten en samen optrekken. Het kan een meerwaarde krijgen als sociale ontmoetingsplek voor stedelingen, het biedt daarmee een kader voor integratie van verschillende culturen in de samenleving.

Samenvattend

- De betekenis van het gebied als recreatief uitlooptgebied zal met verdere uitbreiding van de wijk Kernhem toenemen.
- Er zijn wel plannen voor interventies in het Peppelensteeggebied terwijl een integraal plan voor het gehele gebied vooralsnog ontbreekt.
- De wensen van de huidige leden (131) bij elkaar opgeteld maakt duidelijk dat de vooralsnog gereserveerde 2,7 hectare, wanneer het zoekgebied niet wordt vergroot, onvoldoende ruimte biedt om de ambitie van een tuinencomplex in een parkomgeving te realiseren.

- Uitgaande van de maatschappelijke waarde zoals geschetst in diverse onderzoeken kan de waarde van de tuinen voor de omgeving verder worden vergroot door het gericht versterken van de ecologische, sociale en culturele aspecten.
- De afwisseling van houtsingels, akkers, bossen en weiden is landschappelijk aantrekkelijk en ecologisch van belang.
- De potentie van het tuinenpark voor de biodiversiteit en de groenstructuur van de stad Ede kan sterk toenemen als er specifiek aandacht wordt besteed aan natuur op het terrein.
- Alleen een benadering van een tuinenpark in een parksetting biedt goede kansen voor behoud en versterking van cultuurhistorisch en ecologisch waardevolle beplantingen.
- Het huidige volkstuintuincomplex heeft al veel ruimtelijke elementen voor het realiseren van een multifunctioneel tuinenpark in zich.
- Een tuinenpark heeft de potentie een groene motor te zijn voor het ontwikkelen van een integrale aanpak van het Peppelensteeggebied.

6.4 Aanbevelingen

De vraag wat de tuinders als groep willen uitstralen, waar ze voor staan en wat dat betekent voor het gebied is met dit onderzoek deels beantwoord. De tuinders willen hun samenwerking voortzetten en uitbouwen, ze willen zich openen naar de omgeving door actief te bouwen aan een nieuw multifunctioneel tuinenpark. Ruimtelijke, ecologische, cultuurhistorische en sociale wensen en mogelijkheden zijn verkend. Het tuinenpark heeft de potentie om als motor voor de herstructurering van het Peppelensteeggebied te gaan dienen. Het is nu aan de tuinders van De Koekelt, VAT-Ede en de gemeente om aan de hand van deze bouwstenen actief verder vorm aan te geven en daar ondersteuning bij te zoeken.

Het verdient sterk aanbeveling om met spoed te onderzoeken of er alternatieve oplossingen bestaan voor de twee geplande sportvelden op het terrein van de huidige volkstuintuinen. Zoals aangegeven biedt het verkennen van de mogelijkheden in een bredere context kansen om de wensen van de tuinders en de wensen van de gemeente te realiseren.

Een aantal onderzoeksvragen, waar het plan van aanpak wel op was gebaseerd, is bij gebrek aan beschikbare studenten helaas niet aan bod gekomen. Zo is niet verder uitgezocht welke mogelijkheden er zijn om de allochtone tuinders van De Koekelt sterker te betrekken bij het proces. De vraag is blijven liggen hoe de inwoners van de wijk Ede-Veldhuizen bij het Peppelensteeggebied te betrekken. Dit blijft een belangrijk aandachtspunt in de nabije toekomst. Ook de kwestie hoe het tuinenpark te beheren is niet verder uitgediept. Allemaal vragen die wel van belang zijn. In de hieronder geformuleerde aanbevelingen zal daar bij worden stilgestaan.

Aanbevelingen vervolgonderzoek en vervolgstappen

- Voor een duurzaam tuinenpark is het belangrijk dat de meerwaarde van het tuinenpark duidelijk wordt voor de samenleving. Opening van het tuinenpark naar 'buiten' is echter een proces dat stapsgewijs vorm zal kunnen krijgen. De tuinders hebben aangegeven samenwerking te willen zoeken met partijen in de wijk en samen tot een invulling te komen voor de vormen van medegebruik en medeverantwoordelijkheid en beheer. *Mogelijkheden om over te brengen wat er in het gebied valt te doen en te leren zijn talrijk. Bijvoorbeeld het organiseren van excursies, het plaatsen van informatiepanelen, het gebruik maken van de lokale media en het maken van een website;*
- Een belangrijke stap naar de realisatie is naast een doordacht ontwerp ook het initiëren van een samenwerking tussen (vertegenwoordigers van) de tuinders en diverse partijen in de wijk en de gemeente ten aanzien van het medegebruik en het beheer van het gebied. *Wij bevelen aan dat de tuinders hier begeleiding bij te zoeken;*
- De al bestaande samenwerking intensiveren ten aanzien van natuurvriendelijk beheer op de volkstuintuinen tussen AVVN, de Vereniging voor Veldbiologie (KNNV), de Kleine Aarde en het IVN kan helpen gewenste samenwerking op De Koekelt een gerichte impuls te geven;
- Het is zinvol begeleiding te zoeken bij het verkennen van de mogelijkheden de allochtone groep eigen tuinders van De Koekelt adequaat te betrekken bij het vernieuwingsproces;
- Het vraagstuk hoe het tuinenpark te beheren is in dit onderzoek niet uitgediept. Het verdient aanbeveling verder te onderzoeken wat de mogelijkheden zijn om het (gezamenlijk) groen te

onderhouden. Mogelijkheden zijn gezamenlijke werkmomenten met vrijwilligers bestaande uit tuinders en omwonenden, uitvoering door de gemeente of met behulp van cliënten van een zorginstelling. *Dit is bij uitstek een onderwerp waar de vereniging en de gemeente samen in op kunnen trekken. Er zijn legio voorbeelden van succesvol zelfbeheer, met gebruikmaking van gemeentelijke budgetten, in andere gemeenten in Nederland.*

Aanbevelingen gemeentelijk beleid

- Het resultaat van dit project is een breed gesteunde en onderbouwde ontwerpvisie van een mogelijk toekomstig tuinenpark De Koekelt. Deze ontwerpvisie en het achterliggende rapport zijn een handreiking van de tuinders van VAT-Ede aan de gemeente Ede. Beide bieden openingen voor vergaande samenwerking, goede kansen om het Peppelensteengebied op de kaart van Ede te zetten en verwoorden de wensen en idealen van de tuinders van De Koekelt. *Voor de verdere uitwerking kan de verantwoordelijke afdeling van de gemeente de tuindersvereniging bijstaan.*
- Het is van groot belang dat de volkstuintuinders helderheid krijgen over de bestemming op de lange termijn. Zekerheid op langere termijn is belangrijk voor de gebruikers van een tuinenpark en voor het doen van forse investeringen in geld en tijd bij vernieuwing van een complex. Het vastleggen van een volkstuintuin-bestemming in het gemeentelijke bestemmingsplan is een belangrijk instrument dat de gemeente heeft om dit te realiseren⁷. *Dit is een onderwerp waarbij politieke wil noodzakelijk is;*
- Het verdient aanbeveling dat de gemeente specifiek volkstuintuinbeleid ontwikkelt. Alleen op die manier wordt het voor iedereen duidelijk waar de grenzen liggen ten aanzien van wat wel en niet wordt geaccepteerd;
- Het maken van specifiek beleid ten aanzien van tuinenparken biedt de gemeente de mogelijkheid adequate regelingen te treffen betreffende het bouwen van opstallen in en het beheren van tuinenparken (figuur 33). *Sommige andere grote gemeenten in Nederland hebben goede ervaringen op dit en het hiervoor genoemde punt. Met hen zou de gemeente Ede kennis kunnen delen.*

Figuur 33 Deze afbeelding illustreert hoe bij gebrek aan opslagruimte op de tuin de spullen toch ergens een plek moeten krijgen.

⁷ De wens en wenselijkheid van verankering in een bestemmingsplan geldt voor alle Edese tuinenparken.

Aanbevelingen praktische inrichting (implementatie)

- Het verdient aanbeveling om na eventueel grondverzet en grondbewerking grondonderzoek te laten uitvoeren naar de voedingstoestand en het organisch stofgehalte van de grond. AVVN zou hierbij behulpzaam kunnen zijn;
- Het verdient aanbeveling de mogelijkheden voor het realiseren van het gewenste verenigingsgebouw goed te onderzoeken. Een nieuw verenigingsgebouw zal de nodige kosten met zich meebrengen. Het is wellicht een optie een dergelijk gebouw gefaseerd te realiseren. Als eerste die zaken die prioriteit verdienen en op termijn de rest. Goed is hierbij wel de nodige ruimte vanaf het begin te reserveren voor het realiseren van de uiteindelijke wens. *Dit is bij uitstek een taak voor de stuurgroep renovatie van de volkstuinvereniging zelf;*
- Voordat een vijver wordt aangelegd moet de vraag nog worden beantwoord hoe diep het grondwater ter plekke zit! Pas dan is duidelijk of een grondwater gevoede vijver, of een folievijver of leembodem nodig is. *De bosvijver in het naastgelegen Veldhuizerbos kan hier ook informatie over verschaffen. Voor een goed functioneren van de vijver als poel. (zie stuk in ENKA rapport⁸ over de eisen van een poel);*
- Watervoorziening door middel van (hand)pompen in plaats van het gebruik van leidingwater voor het besproeien van de tuinen. Hier is het zaak zeker te stellen of ook in droge perioden voldoende waterdruk op de pompen gerealiseerd kan worden. *Mogelijk een taak voor de stuurgroep renovatie in overleg met het waterschap;*
- Vervolgdiscussie is nodig over de vorm van de afscheidingen van de tuinen van het openbare parkgedeelte. Lage lei-fruitbomen of al dan niet stekelige gebiedseigen gemengde hagen. *Dit is bij uitstek een onderwerp van de stuurgroep renovatie van de volkstuinenvereniging;*
- Takkenstapels en takkenrillen dragen bij aan de structuur van het tuinenpark en bieden een schuil- en broedplaats voor diverse dieren. Bovendien bieden ze een goede mogelijkheid om snoeihout te verwerken. *Dit is bij uitstek een onderwerp van de renovatiecommissie van de volkstuinenvereniging zelf;*
- Fruitbomen verrijken het complex, ze bieden een structuur, verfraaien het aanzien en geven voedsel aan tal van insecten waaronder honingbijen. *Dit is bij uitstek een onderwerp van de renovatiecommissie van de volkstuinenvereniging.*

Figuur 34 Een voorbeeld van een natuurlijke afscheiding (haag) voor een volkstuin voorzien van een afsluitbaar toegangshek in een tuinenpark in Utrecht.

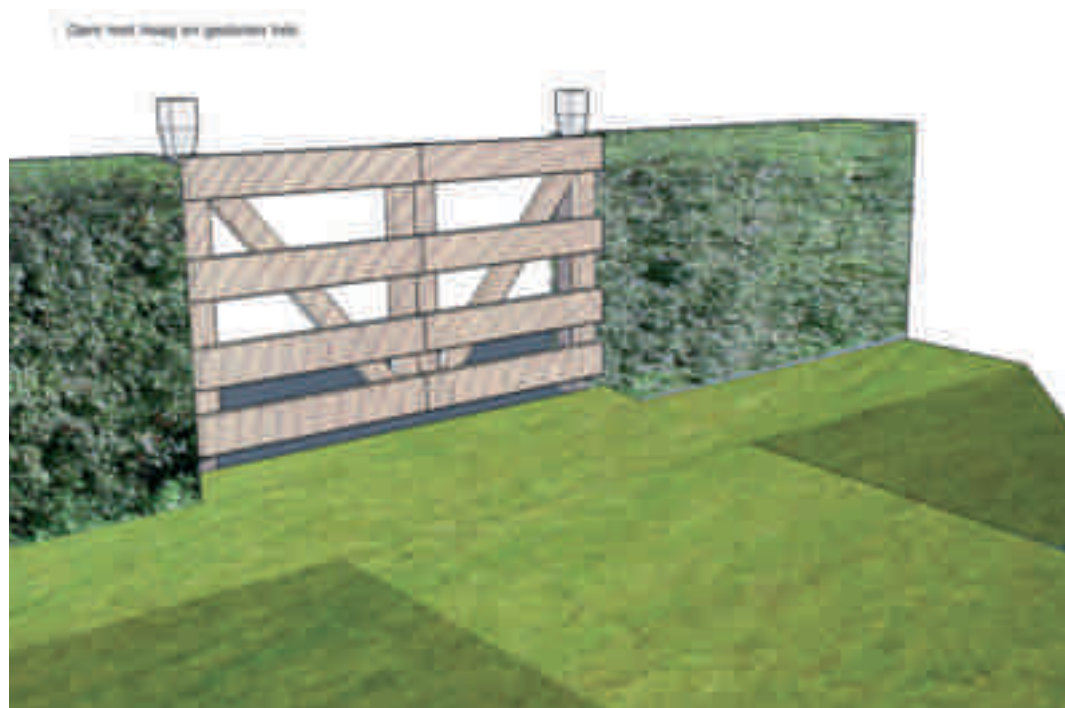
8 Ottburg, F.G.W.A. en H. van Blitterswijk, 2008. Compensatievoorstel voor het verlies van leefgebied van beschermde planten en dieren op het ENKA-terrein in Ede en ecologisch protocol voor de werkzaamheden. Wageningen, Alterra. Alterra rapport 1651. Ook een uitstekende beschrijving (uitgebreider dan in het ENKA rapport), staat in: Krekels, R. & P. Verbeek, 1994. Amfibieën en de ringslang terug in de Gelderse Vallei. Een actieplan tot behoud van amfibieën en de ringslang en hun leefomgeving. Bureau Natuurbalans, Nijmegen.

Uitgangspunten voor een definitief ontwerp moeten zijn:

- Wensen van de tuinders van De Koekelt;
- Ecologische en cultuurhistorische structuren kunnen worden behouden door ze te koppelen aan activiteiten die elkaar verdragen. Geef deze elementen de ruimte hun verhaal te blijven vertellen;
- Ontmoetingsplekken in de parkruimte bieden mogelijkheden voor contact tussen jong en oud, tussen wijkbewoners, tussen verschillende nationaliteiten en culturen;
- Speciale aandacht voor het beheer van de parkruimte. Afstemming met en consequenties van gemeentelijke regelgeving zijn van belang voor de openstelling en het gebruik van het park;
- Details in de uitvoering kunnen een belangrijke rol spelen bij het ontwikkelen van een beeldmerk voor het gebied (figuur 35).

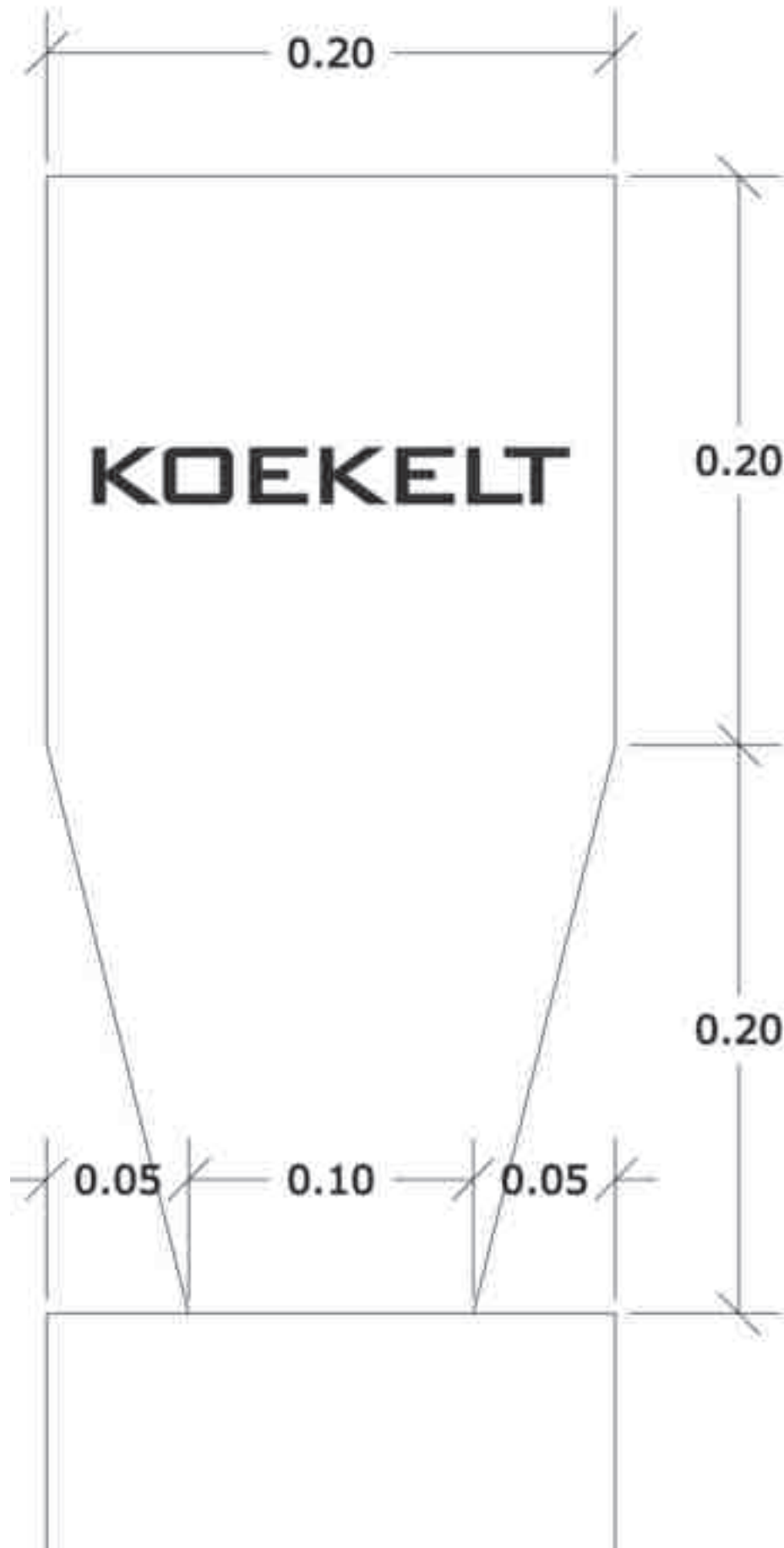
- *Route:* De padenstructuur van het tuinenpark moet goed aansluiten op de omliggende paden; Het is bovendien logisch om de gemeenschappelijke functies parkeren, compost- en mestplaats(en) en de nieuwe Bloembol aan de centrale ontsluiting te situeren.
- *Entree:* De ligging van de entree(s) en hun uiterlijk bepalen het beleven van de toegankelijkheid van het tuinenpark
- *Voorzieningen:* Plaats en aard van de voorzieningen voor tuinders en medegebruikers (zoals picknickbanken) moeten logisch en functioneel zijn;
- *Structuur:* Door een combinatie van afwisseling en herhaling ontstaat een landschapelijk aantrekkelijk gebied;
- *Randen:* Een gedeeltelijk open rand verlaagt de drempel voor medegebruikers om het gebied in te gaan.

Kader 11 ruimtelijke bouwstenen (De Boer, Goossens en van der Vet, 2006)

Figuur 35 Een van de studenten kwam met een creatief idee voor het toepassen van een uniform paaltje bij alle afrasteringen in het gebied. Het paaltje heeft een praktische en een symbolische functie. Het vormt (heel praktisch) met zijn inkeping een maat voor de snoeihoogte van alle hagen en het is tevens een beeldmerk voor het Peppelensteeggebied.

Bronnen

Geraadpleegde websites

www.AVVN.nl

Website van het Algemeen Verbond van Volkstuinverenigingen in Nederland, overkoepelende organisatie.

www.jardins-familiaux.org

Website van de internationale Europese organisatie voor volkstuinders.

www.ede.nl/pages/bestemmingsplan

Website van de gemeente Ede met oa digitaal loket en beleidsstukken.

www.ede-west.nl

Website voor en door bewoners van de wijk Ede-west

www.onsbuitenutrecht.nl

Website van en voor tuinenpark Ons Buiten in Utrecht

www.vat-ed.nl

Website van de Vereniging van Amateursuinders in Ede

Literatuur

Anonymus, 2001. Kees van Lohuizenpark op de RWZI Ede in 2001. KNNV Wageningen en omgeving, Waterschap Vallei en Eem.

Anonymus, 2004a. Van volkstuincomplex naar tuinpark. Ontwerpverkenningen naar modernisering van volkstuincomplexen in Amsterdam. Dienst Ruimtelijke Ordening, Amsterdam.

Anonymus, 2004b. Allotment gardens. Areas of experience for children. Een publicatie van jardins-familiaux, Luxemburg.

Custers, M.H.G. en A.E. van den Berg, 2007. Natuur, stress en cortisol. Experimenteel onderzoek naar de invloed van tuinieren en activiteiten in een groenkamer op het fysiologisch, affectief en cognitief herstel van stress. Alterrapport 1629, Alterra, Wageningen UR.

Boer, D. de, R. Goossens en J. van der Vet, 2006. Volks Tuin Park Complex. Een ruimtelijke analise en voorstellen om tuinenparken aantrekkelijk te maken voor recreatief medegebruik. Van Hall Larenstein, Tuin en Landschapsinrichting, Landschapsarchitectuur, Velp.

Diets, N., Looise M. en C. Laeremans, 2008. Volkstuinen als groene motor. Quickscan volkstuinen. H+N+S Landschapsarchitecten in opdracht van Innovatienetwerk, Utrecht.

Drost, K. en E. Boeswinkel, 1994. Ecologische relaties van een moestuin. Aanbevelingen voor de inrichting van een moestuin in Gemert met het doel ziekten en plagen te voorkomen, gebaseerd op studie van de ecologische relaties van de tuin. Wetenschapswinkel Biologie, Universiteit Utrecht. Rapportnummer P-UB-94-11.

Ginkel, J. van en M. El Filali, 2004. Mostafa's moestuin. Meer groen in de regenboog. Natuurlijk samenwerken in en om de stad. In de serie: neem de natuur in De Wijk in de natuur. Landelijk Centrum Opbouwwerk. Nu verkrijgbaar via MoVisie, Utrecht (www.movisie.nl)

Hoeven, N. van der en D-J. Stobbelaar, 2006. De meerwaarde van tuinparken. De betekenis van tuinparken in een stedelijke omgeving. Wetenschapswinkel Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Rapport nr. 222.

Kieft, E. en J. Hassink, 2004. Noem het maar gewoon "medicijn". De betekenis van wijktuinen voor het welbevinden van stadsbewoners in Amsterdam. NIDO programma Landbouw en Groen voor een Gezonde Samenleving. Plant Research International, Wageningen UR. Rapportnummer 85.

Ministerie van VROM, 2006. Nota Ruimte.

Noorduyn, L. en A. Wals, 2003. Een tuin van de hele buurt. De weg tot een gemeenschappelijke tuin. Wetenschapswinkel Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Rapportnummer 192.

Prins, M. en E.M. Sonnemans, 2005. De multifunctionele volkstuin. Afstudeerscriptie Tuin en Landschapsarchitectuur, Van Hall Larenstein, Velp.

Prins, M. en E.M. Sonnemans, 2005. Inventarisatie Volkstuinen Amsterdam en Rotterdam, Bijlage bij De multifunctionele volkstuin. Afstudeerscriptie Tuin en Landschapsarchitectuur, Van Hall Larenstein, Velp.

Raaijmakers, H., 2004. Hobbytuinen op waarde geschat. Verkenning van instrumentara voor natuurwaardering van hobbytuinen. Wetenschapswinkel Biologie, Universiteit Utrecht. Rapportnummer P-UB-2004-12.

Rijnbeek, G. en J. Zwart, 2009. De Gelderse Scheg. Schetsplan . Onderdeel eindwerkstuk opleiding Landschapsarchitectuur, Hogeschool Van Hall Larenstein, Velp.

Rijnbeek, G. en J. Zwart, 2009. Volkstuinen in het landelijk gebied . Onderdeel eindwerkstuk opleiding Landschapsarchitectuur, Hogeschool Van Hall Larenstein, Velp.

Stokhof de Jong, J. en J. Duyf, 2009. Masterplan Volkstuinencomplex De Koekelt. Onderdeel eindwerkstuk opleiding Landschapsarchitectuur, Hogeschool Van Hall Larenstein, Velp.

Vereniging Oud Ede, 1980. Geschiedenis van Ede, deel III, Kerkdorpen en Buurschappen, Vereniging Oud Ede, Ede

Vries, D. de en M. B. Schöne, 2005. Volkstuinparken in Amsterdam. De sociaal-economische dimensie. Alterra-rapport zonder nummer, Wageningen.

Wiel, H. van der, 2004. Tuinen in een landschap van steen. De betekenis van groen voor een leefbare buurt. . In de serie: neem de natuur in De Wijk in de natuur. Landelijk Centrum Opbouwwerk. Nu verkrijgbaar via MoVisie, Utrecht (www.movisie.nl)

Zeevat, C. Tot nut en genoegen. Volkstuincultuur in Nederland. Uitgeverij 010, Rotterdam.

Zoest, J. van, A. Nobel, K. van Breenen, P. Boekschoten en H. Baas, 2009. Tuinen van Amsterdam. Hoe een verrommelend landelijk stadsrandgebied gaat veranderen in een eigentijds groen recreatiegebied. Themanummer PlanAmsterdam, 2009-1, Dienst Ruimtelijke Ordening, Amsterdam.

Bijlage 1

Samenstelling begeleidingscommissie

De begeleidingscommissie bestond uit:

- Ans Hobbelink, voorzitter tuinenpark “Ons Buiten” in Utrecht en organisatieadviseur (www.moosadvies.nl)
- Derk-Jan Stobbelaar, docent van Hall-Larenstein WUR en medeauteur van “De meerwaarde van tuinparken”
- Francis Flohr, vertegenwoordiger van het AVVN in Utrecht (www.avvn.nl)
- Geerdien Krijnen, landschapsarchitect, vertegenwoordiger gemeente Ede (www.ede.nl)
- Hans Verwaal, namens complex bestuur “De Koekelt” (www.vat-ed.nl)
- Leo Langeveld, namens bestuur VAT-Ede (www.vat-ed.nl)
- Piet Geerse, namens complex bestuur “De Koekelt” (www.vat-ed.nl)

Bijlage 2

Studenten en docenten

De volgende studenten (Hogeschool Van Hall Larenstein) hebben met hun ontwerpde afstudeeronderzoek bijgedragen:

- Jordy Stokhof de Jong
- Jac Duyf
- Gijs Rijnbeek
- Jorrit Zwart

Begeleidende docenten van Hogeschool Van Hall Larenstein:

- Ben ter Mull (studentenbegeleider, fotograaf en beeldcoördinator)
(www.vanhall-larenstein.nl)
- Johan Vlug (studentenbegeleider en coördinator ontwerpen)
(www.vanhall-larenstein.nl)

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Wetenschapswinkel Wageningen UR

De Wetenschapswinkel is een onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Allerlei maatschappelijke organisaties, actiegroepen of verenigingen kunnen hier terecht met een vraag of probleem op het werkkterrein van Wageningen UR.

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
tel. (0317) 48 39 08
e-mail: wetenschapswinkel@wur.nl
www.wetenschapswinkel.wur.nl